

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки
кафедра практичної психології та соціальної роботи

Тіщенко С.Ф.

**Кваліфікаційна магістерська робота
Особливості діяльності соціального
працівника на різних етапах професіоналізації**

Сєвєродонецьк

2021

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи

(повна назва кафедри)

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної магістерської роботи

освітньо-кваліфікаційного рівня магістр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 231 «Соціальна робота»

(шифр і назва)

**на тему: ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО
ПРАЦІВНИКА НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ**

Виконала: студентка групи СР-19дм

Тіщенко С.Ф.

Керівник: д. психол. н., проф.

Спицька Л.В.

Завідувач кафедри практичної психології
та соціальної роботи

д. психол. н., проф.

Завацька Н.Є.

Рецензент

к. психол. н., доц.

Боярин Л.В.

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук, психології та педагогіки

(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра практичної психології та соціальної роботи

(повна назва кафедри)

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

(бакалавр, спеціаліст, магістр)

спеціальності 231 «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
практичної психології та
соціальної роботи, проф.
Завацька Н.Є.

“01” вересня 2020 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Тіщенко Софії Федорівні

1. Тема роботи: Особливості діяльності соціального працівника на різних етапах професіоналізації

Керівник роботи Спицька Л.В., д. психол. н., проф.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від « »

2020 року №

2. Строк подання студентом роботи 10.12.2020 р.

3. Вихідні дані до роботи: *обсяг роботи - 77 с., список використаної літератури – 37 дж.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): *проаналізувати наукові джерела з зазначеної тематики; підібрати діагностичний інструментарій згідно проблеми дослідження; на основі проведеного констатувального експерименту розробити й*

апробувати соціально-психологічну програму тренінгу; визначити ефективність корекційних заходів за допомогою методів математичної статистики.

5. Консультанти розділів роботи:

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Спицька Л.В.– д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020 р.
2.	Спицька Л.В.– д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020 р.
3.	Спицька Л.В.– д.психол.н., проф., проф. кафедри практичної психології та соціальної роботи	01.09.2020 р.	01.09.2020 р.

6. Дата видачі завдання 01.09. 2020 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проектування	Строк виконання етапів	Примітка
1	Визначення проблеми дослідження та розроблення плану кваліфікаційної магістерської роботи	09.2020 р.	09.2020 р.
2	Аналіз літератури за проблемою. Робота над теоретичною частиною дослідження.	09-10.2020р.	09-10.2017р.
3	Розробка діагностичного інструментарію та проведення констатувального експерименту	10.2020 р.	10.2020 р.
4	Узагальнення результатів констатувального експерименту	10-11.2020 р.	10-11.2020 р.
5	Розробка програми формувальних заходів	11.2020 р.	11.2020 р.
6	Проведення повторного тестування та оцінка ефективності формувальних заходів	11-12.2020 р.	11-12.2020 р.
7	Підготовка кваліфікаційної магістерської роботи до захисту та захист роботи	01.2021 р.	01.2021 р.

Студент

Тіщенко С.Ф.

Керівник роботи

Спицька Л.В.

РЕФЕРАТ

Текст – 77 с., джерел – 37

У роботі проведено теоретико-методологічний аналіз вивчення особливостей діяльності соціального працівника на різних етапах професіоналізації; розкриті основні підходи до вивчення проблеми роботи соціального працівника з неблагополучними сім'ями у науковій літературі; обґрунтовані умови ефективної підготовки соціального працівника; розкриті сучасні проблеми та особливості підготовки фахівців з соціальної роботи; надано характеристику сучасним формам навчання соціального працівника.

Наведено результати емпіричного дослідження особливостей роботи соціального працівника з неблагополучними сім'ями; описані особливості роботи з різними категоріями неблагополучних сімей; розкриті основні риси наслідки дорослішання в неблагополучній сім'ї; обґрунтовані форми підтримки сім'ї при застосуванні соціальної роботи.

Ключові слова: НЕБЛАГОПОЛУЧНА СІМ'Я, ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО, ПСИХІЧНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ, ЗАЛЕЖНІСТЬ, ПІДТРИМКА, МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ, РОЗЛУЧЕННЯ, ПРОБЛЕМИ.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ	
ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА НА РІЗНИХ ЕТАПАХ	
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ	
	11
1.1	11
1.2	17
1.3	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВНЗ..	
27	
2.1	27
2.2	31
2.3	34
2.4	37
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З	
НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ.....	
41	
3.1	41
3.1.1	46
3.2	51
3.2.1	49
3.3	52
3.4	52
3.5	60
3.6	64
3.7	66
3.8	68
3.9	71
Висновки	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми. Специфіка сучасної соціальної роботи вимагає високого рівня професіоналізму, який формується за допомогою професійної підготовки фахівців в даній галузі практичної діяльності.

Професійне становлення фахівця із соціальної роботи - це цілісний і безперервний процес розвитку практичної, освітньої та дослідницької діяльності особистості в галузі соціальної роботи, орієнтований на формування у людини професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, адекватних кваліфікаційним і етичним стандартам професії. Професіоналізація соціальної роботи передбачає наявність особливої професійної групи, формування якої в Україні продовжує набирати обертів, це такі країни, що розвиваються дистанційні форми навчання як підвищення кваліфікації, перепідготовка фахівців, організація електронної освітнього середовища. Говорячи про фахівців соціальної сфери необхідно, пам'ятати, що в ході своєї діяльності вони постійно взаємодіють з соціумом, впливають на нього для досягнення оптимальних умов життєдіяльності одержувачів соціальних послуг. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчити особливості професійної діяльності соціальних працівників на різних етапах професіоналізації.

Зміни в суспільстві призводять до посилення протиріч між особистістю, сім'єю, соціумом. Виявляється, що сім'я не в змозі протистояти повною мірою негативним процесам в суспільстві. Виникає реальна небезпека деформації міжособистісних зв'язків, втрати всієї системи успадкування культурно-історичного досвіду. У роботі розкрито як саме фахівець із соціальної роботи, вникнувши в проблеми конкретної сім'ї, допомагає усвідомити та подолати виниклі в родині проблеми. Розкрита значимість міжвідомчої взаємодії в роботі з неблагополучною сім'єю.

Ступінь розробленості. В даний час темі «Особливості підготовки фахівців соціальної роботи» присвячено значну кількість робіт. Основу нашого дослідження становлять роботи Нікітіна Л.В., Лебедев Б.Л., Топчій

Л.В. та ін. Особливості професійній діяльності соціального працівника вивчалася в роботах Холостовой Е. І., Ляшенко О.І., та іншими авторами.

Дослідженням проблеми неблагополучної сім'ї займалися такі вчені як В.М. Целуйко, А.Я. Варга, М.І. Буянова, І.Ф. Дементьєва, М.А. Галагузова, Б.Н. Алмазов, В.В. Юстицкис та інші. Їх дослідження були спрямовані на вивчення взаємини між батьками й дітьми, вплив на їх розвиток; вивчали проблеми виховання дитини в сім'ях, в тому числі і неблагополучних. Сім'я як соціальний інститут і її функції в суспільстві розглядаються в працях А.І. Антонова, Ю.Г. Волкова, С.І. Голоду, І.В. Гребенникова, С.В. Ковальова, Т.А. Куликової, В.М. Медкова, С.Л. Рубінштейна, А.Г. Харчева. Вивченням неблагополучної сім'ї займаються психологи: Г.Г. Бочкарьова, А.І. Захаров, Ю.В. Корчагіна; соціологи: І.Ф. Дементьєва, П.Д. Павленок; педагоги: Г.А. Карпова, Т.І Шульга; соціальні педагоги: Г.Г. Зайдулліна. Сутність, зміст і структура соціально-педагогічної діяльності представлена в роботах В.Г. Бочаровой, Ю.В. Волошковой, Н.Ф. Маслової, Ю.Н. Галагузова, В.А. Нікітіна та ін. Виділивши досить велику кількість вчених та їх праці з дослідження проблем неблагополучних сімей, є проблема й затребуваність в технологіях і методиках вирішення даного феномена.

Об'єкт дослідження – соціальна робота як вид діяльності.

Предмет дослідження – особливості діяльності соціального працівника на різних етапах професіоналізації.

Мета дослідження – розкрити особливості діяльності соціального працівника на різних етапах професіоналізації.

Відповідно до мети були сформульовані наступні **завдання дослідження**:

- 1.Описати теоретико-методологічні підходи до вивчення особливостей діяльності соціального працівника на різних етапах професіоналізації.
- 2.Вивчити особливості підготовки фахівців з соціальної роботи у ВНЗ.
- 3.Проаналізувати сучасні підходи до оцінки ефективності соціальної роботи.

4. Розкрити особливості впливу неблагополучної сім'ї на психологічний розвиток дітей при розлученні.

5. Визначити риси та наслідки дорослішання в неблагополучній сім'ї.

Для розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи дослідження**: вивчення, аналіз і синтез юридичних, психологічних і педагогічних джерел з досліджуваної проблеми; методи порівняльного аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації й систематизації, прогнозування, проектування з метою з'ясування стану дослідження й розроблення проблеми, визначення фундаментальних понять, теоретико-методологічних засад, що стали основою вивчення питань, що стосуються сімейного насильства, бесіди; спостереження.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновків та переліку посилань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

1.1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення соціальної роботи

Методи - це система вимог або норм, відповідно до яких соціальні працівники повинні застосовувати свої знання і навички. Методи включають систематизований звід правил, що дозволяють розумно здійснювати соціальну роботу.

У соціальній роботі застосовуються 2 категорії методів: 1) методи отримання нових знань; 2) методи вирішення виниклих проблем.

Перша категорія має на увазі психологічні, соціологічні, педагогічні та медичні методи; підрозділяються на кількісні, або жорсткі (аналіз документів, спостереження, опитування, інтерв'ю, експеримент і ін.) і якісні, або м'які (фокус-група, глибинні інтерв'ю, історичні, клінічні, монографічні дослідження та ін.) методи. Якісні методи дозволяють проводити аналіз життєвої ситуації через сприйняття самого клієнта, біографічних показників, його розповіді про свою оцінку подій.

До другої категорії входять індивідуальна і групова робота, робота з громадою, сімейна терапія та ін. В теоретичному плані індивідуальна робота з клієнтом спочатку орієнтувалася на психоаналіз, а пізніше - на принципи гуманістичної психології. Її мета - надати опору і спонукати клієнта розібратися в проблемі і впоратися зі своєю життєвою ситуацією. В індивідуальну роботу входить надання допомоги наркоманам або алкоголікам, засудженим за правопорушення, надання послуг людям похилого віку, інвалідам, хворим і т.п. Перед наданням допомоги обов'язковою вимогою було проведення глибокого соціального аналізу

ситуацій. У методичний інструментарій входили різного роду бесіди, інтерв'ю, діалоги.

У практиці групової роботи прийнято розрізняти групи за певними ознаками: віком (дитячі групи, групи літніх), статтю (жіночі або чоловічі групи), соціальними критеріями (групи матерів, групи навчаються і т.п.); характером проблеми (групи психічно хворих, групи ризику, групи вдів і т.п.); типу програми (дискусійні групи, групи майстрових, спортивні групи); цільової спрямованості (групи, орієнтовані на освіту, трудові і політичні групи, дозвільні групи). Основне завдання групової роботи - через колективне співпереживання і участь вдало вирішити індивідуальні проблеми, не замикатися у власній біді, врахувати накопичений груповий досвід, отримати співчуваючий або коригувальний відгук інших людей, відпрацювати принципи зворотного зв'язку і модифікувати свою поведінку. До форм і методів групової роботи відносяться: психологічний тренінг, групові ігри та вправи, метод групової дискусії, метод рольової гри, метод мозкового штурму.

Методологія соціальної роботи повинна бути порівняємо буденністю людського існування і інструментально адаптована до його проблем життя в суспільстві. Саме це є умовою її ефективності.

Методологічні принципи, які є теоретичною і практичною базою для роботи з кризовими станами, можна поділити слідом за Г.М. Андрєєвої на три рівні аналізу:

- загальна методологія, коли можна простежити, як ті чи інші філософські принципи втілюються в тканини конкретних соціально-психологічних досліджень

- спеціальна, або приватна, методологія кожної окремої наукової дисципліни, що представляє собою реалізацію загально філософських принципів при дослідженні специфічного предмета

- сукупність конкретних методик дослідження [1, с. 94].

Система наукових методів на всіх рівнях становить головний зміст конкретної методології соціальної роботи взагалі і роботи з кризовою особистістю, зокрема.

Методологія в соціальній роботі, являє собою не тільки «вчення про методи» пізнання і пояснення соціальних явищ, а й спрямованих на перетворення цих явищ, що входять в сферу інтересів соціальної роботи.

Система наукових методів соціальної роботи з самого початку її оформлення в самостійну галузь знання, розрізнялася за програмними цілями їх створення і застосування:

- 1) науково-дослідні (видобувні, які постачають нові знання;
- 2) науково-практичні (які застосовують нові знання і додають необхідні корективи в перші).

Дослідницькі методи. Дослідження кризових станів. Для того щоб ефективно вибрати стратегію взаємодії з клієнтом і методи впливу на нього, на початковому етапі потрібно провести поглиблене співбесіду, при необхідності із застосуванням психодіагностичних методик. Підбір методів психодіагностичного дослідження обумовлена цілями діагностичного дослідження:

- 1) проведення психологічного діагностичного дослідження психоемоційного стану, вищих психічних функцій і мотиваційної сфери особистості;
- 2) оцінка структури кризового чинника і виявлення можливостей для реабілітації;
- 3) визначення психологічного реабілітаційного потенціалу;
- 4) формулювання психологічного експертного висновку;
- 5) оцінка результатів психодіагностичного дослідження [2, с. 53].

Постановка більшості практичних завдань в дослідженні кризової особистості передбачає «на виході» не просто описову характеристику особливостей обстежуваного людини «тут і тепер», а й прогноз його

поведінки, прогноз розвитку компенсаторних функцій в різних ситуаціях, бажано на тривалий термін. Часто перед нами лише феноменологічний опис діагностується властивості, може бути достатня для впізнання його «обличчя», але абсолютно недостатнє для справжнього розуміння його природи.

Основна увага приділяється аналізу поведінки, результатів, отриманих в момент випробувань, і дуже слабо використовується інформація про минулий досвід індивіда: біографічний метод, аналіз документів, медичний анамнез, аналіз продуктів діяльності обстежуваного. Це захоплення тільки наявним станом особистості не випадково: воно пов'язане з нездатністю соціальних працівників використовувати отриману інформацію, з труднощами її формалізації, інтерпретації і порівняльного аналізу. Причини слабкої прогностичності психодіагностики - не стільки в недоліках діагностичних інструментів, скільки в проблемах, пов'язаних з процедурами інтерпретації отриманих результатів. Теоретична база - дані багатьох галузей психології: диференціальної, загальною, інженерної, вікової, соціальної, порівняльної, медичної, нейропсихології, - може істотно доповнити інтерпретацію і спрогнозувати певні поведінкові особливості, акти, стратегії і навіть події [4, с. 84].

Побудова потужної бази знань соціального працівника при грамотній їх систематизації не є чимось недосяжним, хоча і досить трудомістким. Воно передбачає систематизацію і накопичення знань не тільки щодо типології людей, диференціальних особливостей різного рівня (властивості нервової системи, психодинамічні, комунікативні, ціннісні характеристики, когнітивний стиль, особистісні стратегії і т.п.), але і знань щодо динаміки зміни цих особливостей в залежності від віку (вікова психологія), здоров'я (медична психологія), завдань та умов існування індивіда (соціальна та інженерна психологія).

Така система побудови експертного знання соціального працівника цілком придатна для дослідження кризового стану особистості. Інтеграція

теоретичних і практичних досягнень психології в діяльності соціального працівника дозволяє формувати поглиблену інтерпретацію результатів дослідження, а значить, прогнозувати поведінку, і, отже, розробляти заходи корекції та реабілітації. Правильна і глибока діагностика в дослідженні кризового стану - запорука успішних і ефективних заходів психологічної та соціально-психологічної реабілітації особистості, її позитивної дезінтеграції.

Пошук психотехнологій - індивідуальна проблема кожного соціального працівника. Поза сумнівом, важко знайти психотехнології, яка відповідала б усім вимогам, що висуваються соціальної та психологічної роботою як специфічною діяльністю з особистістю і групами в кризових станах. Але, як показує досвід роботи з тисячами клієнтів за останні шість років, це цілком можливо.

Практичні методи. При роботі з клієнтами, ми в першу чергу стикаємося з такими моментами:

По-перше - сам клієнт, хто він? Дитина, дорослий, чоловік, жінка - соціально-демографічний статус, вік, освіту та ін .;

По-друге - проблемне поле, в чому проблема клієнта? Внутрішні психологічні чинники, порушення психічного здоров'я, соціальна дезадаптація у вигляді конфлікту в сім'ї, на роботі, різні фобії і ін.

По-третє - проблема вибору психотехнології, яким чином систему людської психіки, яка знаходиться в дисбалансі, привести в стан гармонії, інтегрувати проблему?

Перший і другий момент, задається, як правило, ситуацією соціальної роботи. Третій же момент є найбільш проблематичним і вимагає великих знань і досвіду соціального працівника.

Для того щоб дозвіл особистісних проблем було ефективним, необхідно дотримуватися таких умов:

- сонастроєності на стан клієнта;
- емпатія;
- позитивна орієнтація;

- незастреваніє на проблемному полі клієнта [5, с. 43].

При роботі з клієнтом є одна дуже істотна труднощі, яка гальмує вирішення проблеми. Ця труднощі пов'язана з тією обставиною, що клієнт вже нормально живе зі своєю проблемою, він прочитав багато літератури про неї, деякі навіть насолоджуються свідомістю власної ущербності, і якщо різко дозволити їм дискомфортно ситуацію, то вони почнуть шукати в собі нову «болячку», щоб зосередити на ній всю свою увагу. Тому тут багато що залежить від уміння психолога створити привабливий образ життя без цієї проблеми, змусити клієнта захотіти позбутися цієї проблеми і забути її. При роботі особливо важливо точно визначити проблемне поле, не шкодувати часу, щоб вникнути в проблему клієнта, так як від цього залежить психічне і соціальне «одужання» людини.

Вимоги до якості взаємодії фахівця з клієнтом. Стратегія цієї взаємодії повинна мати системний характер і враховувати:

- 1 Особливості особистості клієнта;
- 2 Структуру і зміст матеріалу, який інтегрується особистістю;
- 3 Можливості та обмеження психотехнік, які використовуються в процесі взаємодії;
- 4 Забезпечення зворотного зв'язку;
- 5 Можливості системи підтримки і відстеження в соціумі.

Перший пункт висуває такі вимоги:

- обов'язкове індивідуальну співбесіду при груповій формі роботи;
- дотримання «закону восьми» (на одного фахівця не повинно бути більше восьми клієнтів);
- володіння фахівцем професійними психологічними знаннями та навичками для дослідження особистості.

Другий пункт має надзвичайною важливістю в стратегії взаємодії. Поза сумнівом, можна сподіватися на інтуїцію, спонтанність свідомості і внутрішню мудрість людської психіки. Але досвід показує, що опора на професійні знання та елементарні наукові уявлення про психічне роблять

якість взаємодії гнучкіше, багатогранніше і, найголовніше, у можливному відповідно до внутрішньої картини того, що відбувається.

Третій пункт передбачає, що соціальний працівник має не тільки теоретичні уявлення про психотехніки, але і володіє ними. У психоаналізі є закономірністю те, що перш ніж психоаналітик приступає до роботи з клієнтами, він проходить сам психоаналіз. Ми вважаємо, що перш, ніж соціальний працівник приступить до роботи з використанням різних психотехнік, він сам повинен їх пройти, випробувати їх у внутрішній роботі з самим собою. Це висуває вимогу до навчальних програм у вузі і програмами перепідготовки в їх особливої практичної психотехнічної орієнтованості [6, с. 101].

Четвертий пункт передбачає те, що соціальний працівник повинен мати час і можливості для отримання зворотного зв'язку від своїх клієнтів. У професійному відношенні вуз зобов'язаний формувати навички проведення рефлексивного, чуйного, відкритого співбесіди з клієнтом.

П'ятий пункт є надзвичайно складним в організаційному аспекті з огляду на дефіцит часу соціального працівника і високої щільності трудового графіка. Одночасно він є певним критерієм ефективності роботи і способом контролю за процесом соціалізації клієнта.

Всі п'ять пунктів в їх синтезі відкривають широкі можливості в підвищенні ефективності, коректності та точності соціальної роботи.

1.2 Теоретико-методологічні підходи до вивчення особливостей діяльності соціального працівника на етапі професійної підготовки

Процес професійного розвитку соціального працівника представляється як поступове придбання професійно значущих характеристик, оволодіння професійними знаннями і вміннями, рольовими функціями. Виділимо деякі особливості цього процесу.

Професійно-особистісний розвиток не може відбуватися у відриві від загального розвитку людини, тому включає всі компоненти цілісного розвитку особистості. Цей процес має ряд стадій, для виділення яких можуть бути самі різні підстави; кожна стадія характеризується єдністю і достатністю особистісних ознак, що утримують період в межах якісної визначеності [7, с.167].

Становлення людини як професіонала тісно пов'язане з його розвитком як особистості; особистісний простір ширше професійного і суттєво впливає на нього. Особистість людини зазвичай надає позитивний вплив на вибір професії, на хід професійної адаптації, професійної самореалізації, стимулює професійну майстерність і творчість.

Професійні якості особистості в міру їх становлення і розвитку починають надавати зворотне (позитивне чи негативне) вплив на особистість.

Зміст професійного розвитку як соціально-педагогічного явища включає єдність і боротьбу протилежностей: внутрішніх потреб, мотивів і зовнішніх цілей і завдань, процесів зовнішнього впливу і інтеріоризації, взаємодії і взаємосодействія, що забезпечує його реальну динаміку і повноцінне досягнення професіоналізму особистості та діяльності.

Професійне становлення залежить від чинників як суб'єктивного характеру (наприклад, схильності, можливості, здібності, ціннісні орієнтації, мотиваційна готовність і т. д.), Так і об'єктивного (наприклад, значимість професії в суспільстві, її правовий і соціальний статус та ін.).

Професійний розвиток майбутнього соціального працівника постає як органічна єдність зовнішнього і внутрішнього світу індивіда, об'єктивних і суб'єктивних факторів, а безперервне професійну освіту виступає як засіб, умова цієї взаємодії, підстава для досягнення високого професіоналізму особистості та діяльності [8, с.141].

В даний час багато дослідників (Б. Бочарова, А.І. Ляшенко, В. А. Сластьонін, Н.Б. Шмельова) розробляють моделі показників професіоналізму особистості та діяльності соціального працівника на різних рівнях.

Перший рівень включає характеристику об'єктивних і суб'єктивних показників загального плану, які знаходять відображення в особистості і діяльності вже студентів старших курсів: відповідність обраній професії особистісним параметрам людини; відповідність особистості вимогам цієї професії, її прагнення і готовність вносити свої професійні знання і вміння в соціальну практику; досить висока продуктивність використовуваних технологій в плані соціальної допомоги, адаптації, реабілітації людини, групи осіб з різними проблемами.

Другий рівень характеризує показники професіоналізму, властиві фахівця-професіонала тієї чи іншої спеціалізації: 1) процесуальний (ефективність використовуваних методів, прийомів, техніки в соціальній роботі); 2) нормативно-етичний (відповідність особистості і діяльності кваліфікаційним вимогам і етичним принципам, нормам, стандартам); 3) готівковий базис особистості і діяльності (рівень готовності особистості фахівця і його діяльності в даний час); 4) результативний (якість ефективності, результативності соціальної роботи, професійне стан особистості в цій галузі діяльності); 5) прогностичний (прагнення "проекувати" свій професійний рівень як особистості, так і діяльності в досягненні "акме" - вищої точки професійної кар'єри); 6) професійна здатність до навчання (бажання, мотивація) постійно підвищувати професійно-особистісний рівень, вивчати досвід колег, прагнення до самоосвіти, саморозвитку); 7) активна соціальна позиція, конкурентоспроможність особистості і професії.

Даний рівень характеризує високий професіоналізм особистості і діяльності, але він носить в основному функціонально-репродуктивний характер, включаючи елементи творчості, індивідуальності особистості та діяльності.

Третій рівень становить не тільки перераховані вище характеристики професіоналізму, а й доповнений такими показниками, як творчість, індивідуальність, новаторство. Разом з тим не виключено, що дані

компоненти в окремих випадках присутні і проявляють себе в характеристиці професіоналізму попередніх рівнів [9, с.55].

Відомо, що процес взаємодії особистості і професії в широкому сенсі є двостороннім. Формуючись в діяльності, набуваючи властиві представникам тієї чи іншої професійної групи, спільності принципові риси, якості та властивості, особистість надає перетворює вплив на саму діяльність. "Будуючи" себе, людина будує і професійне середовище, робить внесок в розвиток самої професії (нової професії) - соціальний працівник - шляхом створення її змістовно-технологічних основ, творчого осмислення цілей, завдань, методик і технологій соціального захисту людини.

Показник професійної свідомості та самосвідомості соціального працівника, адекватності його поведінки в різних виробничих ситуаціях означає відкритість особистості фахівця для самопізнання, саморозвитку, саморефлексії, самооцінки, самокритичності. Уміння аналізувати себе, свої дії і вчинки, усвідомлювати результати, успіхи, недоліки і невдачі - необхідний компонент наявності професіоналізму особистості та діяльності.

Таким чином, професійний розвиток соціального працівника - це процес зустрічного руху соціуму і індивіда; він характеризується єдністю соціального замовлення і потреб людини в створенні власного життя як унікальної.

1.3. Основні методологічні підходи в роботі соціального працівника

Аналіз існуючих форм і методів соціальної роботи, розробка оптимальних методів і технології вирішення соціальних проблем зазначених об'єктів - одне з найважливіших завдань соціальної роботи як наукової дисципліни. Під методами розуміються способи, сукупність прийомів і операцій в соціальній роботі способи досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання. Багато методів, що використовуються в соціальній

роботі, є міждисциплінарними, що зумовлюється, як уже зазначалося, універсальним характером соціальної роботи як виду діяльності. Тому, характеризуючи методи соціальної роботи, їх ділять на економічні, правові, політичні, соціально-психологічні, медико-соціальні, адміністративно-управлінські та ін. Методи соціальної роботи багато в чому обумовлюються специфікою об'єкта, на яку спрямована діяльність соціального працівника і соціальних служб. З іншого боку, вони визначаються також професією соціального працівника, його спеціалізацією в тій чи іншій області, сфері життя, структурою соціальних та інших служб. Дуже часто методи соціальної роботи поділяють на два класи: методи вирішення завдань і методи отримання знань. У першому класі виділяють соціологічні методи. До них належать такі типи соціологічних досліджень: суцільне, дослідження основного масиву, багатографічне дослідження, а також виборні дослідження. Для проведення подібних досліджень можуть застосовуватися різні методи і прийоми. Серед них особливу роль відіграють такі: аналіз документів, виявлення слабких сторін, проблеми, спостереження, опитування, контент аналізи. Тим самим, формується певна картина, яка характеризує поточний стан проблемної області. Крім того, може виникнути необхідність використання наступних типів досліджень: соціально-психологічні, педагогічні, організаційні, правові, фінансово-економічні, медико-соціальні. Для створення найбільш повної і правдивої картини може виникнути необхідність використання методів отримання знань. Серед даних методів можна виділити наступні: комунікативні, філософські, логічні. Кожен з методів може дати різну інформацію про суб'єкта дослідження. Наприклад, використання комунікативного методу дозволяє виявити ті проблеми, які людина знає сам, розуміє їх вплив на ситуацію, а значить, здатний вирішувати. Особливим рівнем соціологічного знання виступають емпіричні дослідження, де важливу роль відіграють розробка програми соціологічного дослідження, його організація, методи і техніка збору і обробки отриманого інформаційного матеріалу. При цьому емпіричний рівень соціологічного

знання виступає як би сполучною ланкою між теоретичною соціологією (з урахуванням всіх зазначених вище її рівнів), з одного боку, і соціальною роботою як наукою і специфічним видом діяльності, з іншого. Важливо також підкреслити, що соціологічні методи і техніка вивчення проблем соціальної роботи виконують подвійну функцію розширення і поглиблення соціологічного та соціальної освіти в цілому і отримання важливої первинної соціальної інформації, без чого неможливий аналіз практичної соціальної роботи, неможливо накопичення досвіду, його узагальнення і в цілому підвищення її ефективності [10, с. 79-80].

Соціальну роботу цілком можна назвати психолого-педагогічною діяльністю в соціальній сфері з тими, у кого виникли проблеми. Вони пов'язані як із зовнішньою стороною життя індивіда, а саме алкоголізм, бродяжництво, так і з внутрішньої, наприклад комплекс неповноцінності, агресивність, егоїзм, лінь. Тому можна виділити ряд методів психолого-педагогічної діяльності. Методи психолого-педагогічної корекції та виховання в своєму різноманітті можуть охоплювати все життя людини, вони являють собою науково-обґрунтовані способи психологічно і педагогічно доцільного взаємодії з клієнтом, організації і самоорганізації його життя, психолого-педагогічного впливу на його свідомість і поведінку, стимулювання його діяльності і самовиховання. Метод виховання повинен бути психологічно проникаючим, що спирається на раціональну, емоційну, діяльно-практичну сферу особистості. Можна виділити три основні групи методів:

- формування свідомості особистості;
- стимулювання діяльності та поведінки індивіда;
- організації пізнавальної, практичної діяльності та поведінки.

Методи формування свідомості сприяють виробленню гуманістичних поглядів і особистих переконань, якими людина керується в своїй поведінці.

Існують різні підходи до виховання і формування свідомості особистості. Так, дуже часто застосовуються методи активного впливу, зміни

свідомості та поведінки людини. У цьому випадку завданням виховної системи суспільства є формування «функціонального» людини-виконавця, адаптованого до життя в даній суспільній системі, підготовленого до виконання відповідних соціальних ролей: громадянин, працівник, сім'янин, споживач. Виховання в цьому випадку має бути суворо спрямованим на управління і програмування свідомості і поведінки людини, тобто виховання розуміється як «модифікація» поведінки, вироблення «правильних» поведінкових навичок.

Економіка соціальної роботи - це економічна діяльність всієї структури соціального захисту населення з виробництва нематеріальних послуг. Економічна діяльність проявляється в економічній функції соціальної роботи. У свою чергу, під економічною функцією розуміється діяльність суб'єктів системи соціального захисту населення, спрямована на створення ресурсної бази, комплексу умов, що забезпечують засоби існування і розвитку особистості, сім'ї, суспільства в цілому. Як економічна категорія соціальний захист являє собою систему розподільних відносин, у процесі яких за рахунок частини національного доходу утворюються і використовуються громадські фонди грошових коштів матеріального забезпечення і обслуговування громадян. У цьому сенсі соціальне забезпечення включає відповідне забезпечення всіх членів суспільства незалежно від джерела утворення фондів і організації забезпечення [11, с. 132].

Соціальне забезпечення можна визначити як форму розподілу матеріальних благ з метою задоволення життєво необхідних особистих потреб громадян, які потрапили у важку життєву ситуацію, всіх членів суспільства з метою охорони здоров'я та нормального відтворення робочої сили за рахунок спеціальних позабюджетних фондів, створених на страховій основі, і асигнувань державою.

Основними організаційно-правовими формами соціального захисту в даний час виступають соціальне страхування та державна система

соціального забезпечення. структура соціального захисту населення являє собою систему, що включає кілька підсистем: соціальні гарантії, соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну допомогу.

Реалізацію державою конституційних прав громадян на отримання найважливіших

соціальних благ і послуг називають соціальними гарантіями. До останніх відносять:

- право громадян на вибір місця роботи, на професійну діяльність;
- право на мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії;
- допомоги при народженні дитини;
- мінімальний розмір допомоги по безробіттю;
- мінімальний розмір стипендії;
- право на житло;
- право на охорону здоров'я та медичну допомогу;
- право на освіту.

Система соціального забезпечення включає пенсії, допомоги працюючим, допомоги сім'ям, які виховують дітей, утримання та обслуговування громадян похилого віку та інвалідів, допомоги по безробіттю. Соціальне страхування - це одна з основних форм соціального забезпечення громадян, що представляє собою систему забезпечення громадян при настанні страхового випадку. Соціальну допомогу також можна віднести до форми соціального забезпечення - надання громадянам, які потребують підтримки, грошових і натуральних виплат.

Медико-соціальна робота - це новий вид мультидисциплінарної професійної діяльності медичного, психолого-педагогічного та соціально-правового характеру, спрямований на відновлення, збереження і зміцнення здоров'я. Вона принципово змінює комплексну допомогу в сфері охорони здоров'я, так як передбачає здійснення системних медико-соціальних впливів на більш ранніх етапах розвитку хворобливих процесів і соціальної

дезадаптації, потенційно ведуть до важких ускладнень, інвалідизації і летального результату. Таким чином, медико-соціальна робота набуває не тільки виражену реабілітаційну, але і профілактичну спрямованість. Метою медико-соціальної роботи є досягнення максимально можливого рівня здоров'я, функціонування та адаптації осіб з фізичною і психічною патологією, а також соціальним неблагополуччям. Об'єктом медико-соціальної роботи - різні контингенти осіб, що мають виражені медичні і соціальні проблеми, взаємно потенціюють один одного, вирішення яких ускладнено в рамках односторонніх професійних заходів. Робота з такими контингентами, чисельність яких в останні роки неухильно зростає, однаково важка і малоефективна і для медичних працівників, і для фахівців соціального захисту населення, оскільки вони неминуче стикаються з колом проблем, що виходять за рамки їхньої професійної компетенції і перешкоджають успішній вузькопрофесійної діяльності. Особливість медико-соціальної роботи полягає в тому, що як професійна діяльність вона формується на стику двох самостійних галузей охорони здоров'я та соціального захисту населення.

Висновки до розділу 1

Отже, соціальна робота - це професійний вид діяльності, спрямований на гармонізацію людських відносин в широкому сенсі і на допомогу нужденним у вузькому сенсі.

Основна відмінність соціальної роботи від інших професій соціальної сфери - це її комплексний характер. Інша важлива відмінність соціальної роботи - це те, що соціальні працівники виконують функцію «м'якого» контролю за маргіналізованими верствами населення та одночасно виступають як їх захисники, їх рупор, а часом навіть як прямі організатори їх активної боротьби за свої права. Більш того, в сучасних умовах, коли в

гонитві за сенсацією засоби масової інформації часто спотворюють суть соціальних проблем, саме соціальні працівники виявляються власниками більш достовірної інформації про масштаби соціальних лих і маргіналізації, нерівності та гноблення, відчаю і соціальної депривації.

Термін «соціальна робота» тісно пов'язаний з функціонуванням ринкової економіки, оскільки досягнення її ефективності супроводжується соціальним розшаруванням. Якщо не створено мережу соціальної підтримки, то загострюються проблеми в соціальній сфері, виникає соціальна напруженість. У країнах розвиненої ринкової економіки протягом десятиліть створювалися і досить успішно діють інститути соціальної підтримки людей. Професія «соціальний працівник» відноситься тут до числа найбільш поширених, а соціальні структури мають як державну, так і приватну основу. У нашій країні найбільш актуальною проблемою в галузі соціальної роботи є визнання її як найважливішої діяльності, яка підтверджує ступінь соціальної захищеності особистості, дотримання найперших прав людини, рівень гуманізації суспільства.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВНЗ

2.1. Особливості та умови ефективної підготовки соціального працівника в сучасному світі

В Україні інституціоналізація соціальної діяльності почалася в кінці 80-х років ХХ століття, коли фахівці середньої ланки - соціальні працівники - почали обслуговувати літніх людей та інвалідів вдома в рамках системи соціального забезпечення. Роль соціальних працівників істотно зросла в контексті реформування політичної та економічної системи, що значно загострило соціальні проблеми й створило гостру потребу у створенні ефективної системи соціального захисту населення в Україні. Цього вимагали насамперед найбільш соціально незахищені категорії громадян, що зіткнулися з проблемою фізичного виживання в результаті негативного впливу ринкової економіки. Це багато в чому визначило необхідність формування соціальної роботи як професійного інституту й створення системи підготовки кадрів професійних соціальних служб. Тому у 1991 році керівництво по кваліфікації керівників, фахівців і службовців була додана нова спеціальність - «Спеціаліст із соціальної роботи». Встановлений для всіх секторів народного господарства, він став еквівалентом прийняття у світі спеціальності «соціальний працівник». З того часу в Україні почали формувати систему навчання професійної соціальної роботи, яка нині складається з багаторівневої підготовки майбутніх соціальних працівників зі спеціальними знаннями, навичками, здібностями й компетенціями. Нині зроблені наукові школи, ведуться дослідження в області громадської педагогіки, складаються всілякі моделі й технології підготовки соціальних робітників.

Навчання соціально - значущим професіям має супроводжуватися місією. Місією соціальної роботи можна обговорювати з точки зору сутності професії, беручи до уваги важливість завдань, поставлених фахівцями цієї професії, і завдань, очікуваних суспільством. У сучасному розумінні місія соціальної роботи - це соціальні зміни, які в результаті свідомо вжитих та запланованих дій повинні бути викликані на рівні окремої людини, сім'ї, соціальної групи, спільноти, а також побічно на рівні всього суспільства. Тому, коли пишуть про умови ефективного навчання професії соціального працівника, слід посилатися на місію цієї конкретної професії. Як стверджують теоретики соціальної роботи, підготовка до цієї професії повинна відбуватися за певних умов й мати ретельно підготовлену програму, без сумніву, беручи до уваги баланс між практикою та теорією. Під час обговорення моделі навчання соціальних працівників важливо відповісти на кілька запитань, особливо з боку організації, що проводить навчання: 1) кого ми навчаємо (для якого сектора зайнятості), 2) в якій мірі ми несемо відповідальність за якість професійної кваліфікації, 3) навчаємо ми в соціально бажаному та очікуваному напрямку. Цей список питань можна значно розширити, оскільки дослідження соціальних працівників та установ соціального захисту, а також український процес професіоналізації чітко вказують на необхідність підвищення рівня кваліфікації персоналу, що займається соціальною роботою в Україні.

На ефективність успішної професійної діяльності соціального працівника впливає цілий ряд факторів. У кількісному і якісному відношенні ці чинники надзвичайно численні, різноманітні й різновекторні, ще більш різноманітна їх комбінація. Це визначає велику складність їх класифікації. Незважаючи на труднощі проблеми класифікації факторів, що впливають на професіоналізм працівників в різний час займалися Д.М. Иванцевич, А.А. Лобанов, С.В. Шекшня, А.Я. Кібанов, В.Л. Романов, А.І. Турчинов, А.С. Гусєва, Е.А. Могилевський, А. А. Трущева, Х. Біджер і ін [12, с. 72].

При всьому різноманітті підходів до означеної проблеми виявлення умов і факторів, що впливають на успішне становлення фахівців, важливо відзначити, що в більшості робіт по визначенню факторів, що впливають на професіоналізм фахівців, зроблені тільки спроби визначити підходи до угруповання і впорядкування всього різноманіття факторів, що впливають на даний процес, єдиної їх класифікації поки не існує. Різні автори виділяють різні чинники і умови професійного становлення фахівців. При цьому часто не розділяючи їх між собою.

Так в ході дослідження Трущевой А.А. були виділені фактори, що впливають на професійне становлення студентів соціального інституту, які вона розділила на 2 види:

1. Індивідуальний комплекс особистісних і мотиваційних характеристик, що забезпечують інтелектуальний і психологічне становлення фахівця.

2. Організація навчально-професійної діяльності, що являє важливою умовою стимулювання і управління внутрішнім процесом професійного становлення студентів [13, с. 45].

Важливою умовою ефективного навчання є стимулювання студентів, що займаються соціальною роботою, до створення власної професійної ролі, позбавленої недоліків, а також ролі, що дає велику свободу дій. Щоб випускники, які вивчають соціальну роботу, стали творцями професійних ролей, вони повинні дізнатися про різні рольові моделі та їх фактичне застосування в конкретній галузі соціальної роботи.

Загалом, знання, пропоновані на рівні магістра, повинні бути глибокими й розширеними знаннями про людські та соціальні проблеми, напрямки соціальної політики. Це також повинні бути знання, що дозволяють створити атмосферу для обговорення спрямованості ефективних дій, які будуть враховувати потреби всіх соціальних категорій. Крім того, випускник магістратури повинен вміти застосовувати теоретичні знання, описувати та

аналізувати причини та хід соціальних процесів, а також формулювати власну думку й вибирати важливі дані і методи аналізу.

Передумовою для ефективної освіти є, перш за все, прагнення поєднувати знання, навички та професійні компетенції зі сприйняттям місця випускника на ринку праці - як одержувача роботи й як творця робочих місць для інших. Щоб ця ефективність була соціальним фактом, а не тільки записом на папері й рекомендованою моделлю, повинні бути виконані наступні умови (крім раніше згаданих):

- необхідно забезпечити прозорість навчальної програми, чітко визначаючи зв'язок між знаннями, навичками та компетенціями. Усвідомлення студентами необхідності та важливості цих трьох взаємопов'язаних елементів в кожному предметі й спеціальності, може привести до більшої мотивації та вивчення соціальної роботи як галузі навчання, завершення якої дає чітке місце в професійному і соціальному просторі та гарантує зайнятість.

- у навчальній програмі слід дотримуватися принципу узгодженості між загальними знаннями та знаннями, що містяться в основних предметах, як з точки зору логіки навчання, так і з точки зору градації труднощів в придбанні навичок. Мова також йде про те, щоб зміст пунктів у дисциплінах не повторювався, а розширювався.

- забезпечити сумісність теоретичної та практичної частин програми, показуючи не тільки суть явища, проблеми, питання, процесу, а й вказуючи можливості його діагностики та втілення в соціальний проект, або соціальну програму, або стратегію вирішення. Також необхідно вміло розпізнати та підготувати потенційний ринок праці для випускників через широко зрозумілу співпрацю з установами, не тільки в формі студентських стажувань, а й через дослідне співробітництво, особливо в діагностиці.

- важливою умовою ефективної освіти є забезпечення того, щоб придбання студентами знань, навичок і професійних компетенцій було не

тільки формальним вступом в навчальну програму, але й набором перевірених (що підлягають оцінці) результатів, що підлягають оцінці якості.

- одна з важливих цілей освіти повинна полягати в тому, щоб пробудити у студентів інтерес до питань соціальної роботи, щоб у них була мотивація до розширення своїх знань з цього предмету і щоб вони були готові продовжити навчання на рівні аспірантури, курсів і спеціальної підготовки.

- важлива умова - співпраця з випускниками, що полягає в зборі від них пропозицій про те, які галузі знань слід розширювати, а які слід створити. Випускники можуть підказати університетам, які знання особливо необхідні і які навички та компетенції особливо важливі для підтримки високого рівня професійної ефективності.

В цілому випускник вузу, який дбає про ефективність освіти, повинен мати здатність розуміти соціальні явища і процеси, умінням аналізувати й оцінювати їх за допомогою теорій в області соціальних наук, а також умінням використовувати отримані знання при вирішенні труднощів в роботі з людьми й групами ризику соціальної ізоляції. Це лише деякі з важливих результатів навчання, які можуть сприяти більшій сумісності знань з потребами практики.

2.2. Сучасні проблеми та особливості підготовки фахівців соціальної роботи у ВНЗ

Сьогодні процес отримання освіти в галузі соціальної роботи ускладнюється безперервно зростаючими вимогами до рівня підготовки випускників, проблемою їх працевлаштування. Ринок праці вимагає готового конкурентоспроможного фахівця, що володіє достатнім рівнем компетенції, здатного швидко адаптуватися до постійно змінних сучасних вимог праці. Система вищої освіти повинна випускати фахівців, орієнтованих на

компетентне розв'язання професійних задач. Тому все частіше ставиться питання про готовність студентів вузу до майбутньої професійної діяльності. У ситуації, коли в країні постійно загострюються соціальні проблеми, вирішення їх безпосередньо пов'язано з розвитком соціальної роботи.

Актуальність вдосконалення підготовки соціальних працівників обумовлена наступними обставинами: в педагогічній теорії і практиці недостатньо вивчена організація практико-орієнтованого навчання, що дозволяє подолати відрив теоретичної підготовки від практичної, що забезпечує вдосконалення професійної підготовки студентів. Імперативом виступає посилення уваги до якості підготовки соціальних працівників на основі реалізації компетентнісного підходу. Поняття компетенції при цьому включає знання і розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання, як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання, як бути (цінності як невід'ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті). Компетенції являють собою поєднання характеристик (що належать до знання та його застосування, навичок, відповідальності та ін.), які описують рівень або ступінь, до якої деяка особа здатна ці компетенції реалізувати.

Основна мета вузу при навчанні майбутнього фахівця соціальних служб - підготовка професіонала, здатного успішно працювати в сфері соціальної роботи з різними групами населення, відповідального, з активною громадянською позицією, толерантного, готового до продовження професійної освіти і вдосконалення соціально-професійної діяльності на основі оволодіння загальнокультурних й професійних компетенцій.

Соціальна робота - це поліфункціональна професійна діяльність по вирішенню соціальних проблем особистості, спрямована на реабілітацію, адаптацію та інтеграцію індивіда в соціум.

Діяльність фахівця з соціальної роботи досить відповідальна, оскільки він впливає й на соціальні структури, й на оточення, й на душу, й на долю

клієнта. У зв'язку з цим підготовка соціальних працівників займає одне з пріоритетних місць в системі гуманітарної освіти. На сучасному етапі професійної підготовки фахівців з соціальної роботи спостерігаються зрушення в позитивну сторону ефективності навчання, однак існують деякі проблеми. Однією з головних проблем молодих фахівців із соціальної роботи, які тільки що закінчили вищі навчальні заклади, є незнання практичних аспектів роботи. Це пов'язано з тим, що на практику студентів під керівництвом кураторів відводять всього двадцять відсотків навчального плану, в той час, як в таких розвинених соціальних країнах, як США і Німеччина, практику студентів відводиться не менше п'ятдесяти відсотків навчального плану. Проблемою багатьох студентів, які прийшли на практику в соціальні установи, є зневажливе ставлення до них працівників даних установ. Молодим фахівцям довіряють лише паперову монотонну роботу, не даючи можливості поспілкуватися з клієнтом, зрозуміти його проблему й намітити план щодо її вирішення. Наступною проблемою підготовки молодих фахівців із соціальної роботи є поглиблення в теоретичну частину соціальної роботи з деяким ігноруванням соціальної кейс-роботи. Метод кейсів (метод ситуаційного аналізу) - це техніка навчання, що містить опис життєвих соціальних ситуацій. Студенти повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в проблемі та запропонувати шляхи вирішення. Кейси базуються на реальному фактичному матеріалі і являють собою невеликі історії з життя групи, сім'ї або конкретного індивіда. Метод кейсів дуже поширений за кордоном і є одним з найбільш ефективних методів для закріплення матеріалу. До того ж він дуже подобається студентам, оскільки робота з кейсами дозволяє висловити свою думку з даної проблеми, спонукає до самостійності. Особливість полягає в тому, що при підготовці фахівців із соціальної роботи необхідно навчити студента самого продумувати й скласти свій освітній маршрут відповідно до умов соціального середовища, що змінюються. У зв'язку з цим сучасна освітня система націлена на

створення умов для самостійного навчання студентів, активної самостійної й творчої діяльності.

Трудова діяльність фахівця з соціальної роботи часто проходить в умовах, що вимагають посиленої витрати внутрішніх резервів людини. Тривалі навантаження без умов для повного відновлення сил, соціальна або комунікативна депривація й багато інших чинників роблять несприятливий вплив на суб'єкта, іноді повністю дезорганізує його трудову діяльність. Все це призводить до синдрому «емоційного вигорання». У зв'язку з цією досить поширеною, серед професій типу «Людина - Людина», проблемою, необхідно сформувати у майбутніх фахівців із соціальної роботи вміння використовувати певні дії для подолання стресових ситуацій. В протидію стресу бере участь не тільки особистість - активна вся індивідуальність. Уміння долати стресові ситуації необхідна особливість роботи соціального працівника.

Таким чином, пріоритетним напрямком в навчанні майбутніх соціальних працівників є розробка системи підготовки фахівця з опорою на практичний аспект в роботі, на самонавчання, формування позитивних ціннісних орієнтацій та вміння долати стресові ситуації.

2.3. Сучасні форми навчання та їх ефективність

Відомо, що домінуючими, в тому числі в силу академічних традицій, методами навчання в вузах є традиційні форми, такі як класичні лекції та семінари, а також самостійна робота студентів. Тенденції в сучасній освіті і тут роблять свій вплив. Необхідність варіативності, гнучкості та різноманітності методів і форм навчання за напрямом «соціальна робота» додатково обумовлена практичною особливістю професії.

Сьогодні поряд з традиційними вузівськими формами навчання в практику університетів входять тренінги. Є кілька перспектив розгляду

тренінгу як виду навчання. За своєю метою тренінг - це передача технологій дії. За своїм змістом - певна концепція реальності. За формою - інтерактивне навчання, в якому учасники активно діють та взаємодіють з тренером та один з одним. Сьогодні більшість активних форм навчання, що включають передачу досвіду, презентації, обговорення, поєднання різних форм навчання в одному занятті, відносять до тренінгу. Існує відомий вислів: «Розкажи мені, і я почую, покажи мені, і я побачу, дозволь мені зробити це самому, і я навчуся», яке підтверджує висновок про те, що людина запам'ятовує 10% з того, що він почув, і 90% з того, що він зробив сам. Тренінг повинен мати концептуальність і змістовну глибину, але при цьому ключовими рисами тренінгу є інтерактивність й технологічність. Тренінг дозволяє шукати та відкривати нові можливості і студент в ході тренінгу у взаємодії з іншими студентами та викладачем може вибудовувати власну картину світу, власне розуміння процесів, що розглядаються. Безумовно, тренінг - процес добре організований та керований, але дає право на помилку. Як правило, студенти вважають своїм основним завданням скласти іспит, тобто зрозуміти, запам'ятати та відтворити пропонований викладачем «правильний» лекційний матеріал. А тренінг орієнтований на спільну діяльність викладача і студента [14, с. 65].

Дана форма може бути ефективно використана в освітній підготовці за напрямом «соціальна робота», оскільки діяльність соціального працівника побудована на взаємодії з людьми, на виконанні нестандартних завдань. Розповісти про взаємодію дуже складно, його потрібно пережити, спробувати, і тільки так можуть укластися знання та сформуватися навички.

Ще однією активною, по суті, тренінгової, формою навчання студентів за напрямом «соціальна робота» є проектна модель практики студентів. В основі проектної моделі організації практики лежить соціальне проектування. Студенти беруть участь у цій роботі на добровільних засадах. Проектна модель включає такі форми роботи, як проектний семінар, робота в малих групах, організаційно-ділова гра, семінар, робота з клієнтами та ін. В якості

змісту студенти обирають соціальну проблему та завдання і вирішують її спільно з викладачем за всіма канонами соціального проектування по розробленій навчальній технології. Рішення передбачає розробку соціального проекту та його реалізацію.

В ході такої роботи студенти активізують і використовують отримані знання. Як правило, робота у проекті вимагає залучення знань з 57 дисциплін, що дозволяє подолати формальну компіляцію предметів в навчальному плані і підтримати інтерес до навчання. Студенти отримують навички командної роботи, організації та управління діяльністю, самоорганізації, що формує і зміцнює в них почуття особистої та професійної відповідальності, розуміння свого місця і ролі в спільній справі. Однією з ключових складових проектної моделі практики є мотивація студентів і викладача. Формальна мотивація (оцінка в заліковій книжці) не може бути в такому випадку провідною, а вже тим більше єдиною. Мотивація студентів в такій роботі має ґрунтуватися на особистому інтересі, потреби в самореалізації та визнанні. І саме задоволення даних потреб приносить найбільший ефект, на тлі яких «оцінка» лише приємна деталь. Завдання викладача, по-перше, створити умови для актуалізації інтересів студентів і підтримати їх в точках кризи. По-друге, викладач, будучи членом команди зі статусом координатора, повинен сприяти створенню та підтриманню партнерських відкритих відносин у проектній команді по виробленим спільно правилам. Ще один результат застосування даного методу навчання для студентів і викладачів - це професійний досвід.

Головна відмінність цього методу навчання - активна роль студентів, який при координуючій ролі викладача, організовує проектний простір, застосовує теоретичні знання, освоює дослідні та практичні методи роботи. Крім цього, в ході практики студенти отримують досвід роботи з клієнтами і знаходяться з фахівцями соціальних установ в партнерських відносинах. Важливо, що практика продумується та вибудовується при безпосередній

взаємодії з практикуючими фахівцями, що дозволяє вирішувати дійсно значущу соціальну проблему або задачу.

Мається на увазі, що така модель практики, що вибудовуються з урахуванням курсу та інтересів студентів, специфіки соціальної проблеми й логіки освітнього процесу, позитивно вплине на якість підготовки фахівців і на кількість студентів, які працюють за фахом після закінчення вузу.

І третій метод, який також враховує специфіку підготовки соціальних працівників - це «кейс-стаді». Метод «кейс-стаді» - це метод аналізу конкретних ситуацій. Суть методу досить проста: для організації навчання використовуються опису конкретних ситуацій (від англ. Case - випадок). Перед студентами стоїть завдання осмислити і проаналізувати реальну життєву ситуацію, випадок з практики соціальної роботи. Ця робота актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні зазначеної в ситуації проблеми [15, с. 99].

Використання в практиці підготовки фахівців з соціальної роботи в вузі активних методів і форм навчання дозволяє подолати розрив між теорією та практикою соціальної роботи, зробити процес навчання цікавим, створити умови для активізації та мотивації студентів до навчання. Поєднання традиційних й активних форм навчання в освітньому процесі сьогодні дає можливість зробити випускників більш підготовленими до професійної діяльності, підвищити мотивацію до працевлаштування за фахом, а також отримати додатковий плюс в конкуренції між вузами, що здійснюють підготовку фахівців із соціальної роботи.

2.4. Співпраця, як основний поштовх до професійних кадрів

Ефективність взаємодії державних органів влади, вищих навчальних закладів та місцевої громади є важливою умовою розвитку соціальної роботи

як соціальної практики, науково-дослідної та освітньої діяльності. У зв'язку з цим існують два актуальних напрямки діяльності.

Перший напрямок - це підготовка і підвищення кваліфікації фахівців, що працюють в соціальній сфері. Зміст і форми цієї роботи повинні вибудовуватися з урахуванням потреб і запитів замовника, враховувати регіональну і відомчу специфіку. Це традиційна форма взаємодії, яка стає все більш гнучкою. Сьогодні часто є комплекти модулів й програм, які можуть входити в курси підвищення кваліфікації. Така форма співпраці вузу, державних органів влади та соціальних установ оптимальна, оскільки відсоток фахівців, які працюють в соціальній сфері та мають спеціальну освіту з соціальної роботи, низький.

Сьогодні пред'являються нові вимоги до організації курсів навчання і до форм навчання для працюючих фахівців, оскільки принципи та підходи до навчання дорослих людей, тим більше що володіють власним професійним досвідом, інші, ніж при навчанні студентів. В даному випадку виходять на перший план як раз активні форми навчання та використання практичного досвіду учнів. Для дорослих працюючих людей в навчанні значимо те, як і де у своїй роботі фахівець зможе застосувати нові знання, важлива самостійність студентів та практична орієнтованість навчання [16, с. 82].

Крім підготовки та підвищення кваліфікації важливим напрямком співпраці може бути участь викладачів вузу в професійному супроводі і підтримці роботи фахівців в соціальній сфері. Мова йде про професійний супровід фахівця, наприклад, після навчання на курсах підвищення кваліфікації. Крім цього, викладачі вузів, які готують соціальних працівників, можуть здійснювати й супервізорську діяльність, як і їх американські колеги. Ця діяльність зараз вкрай потрібна, додаткової актуальності вона набуває в умовах реформування соціальної сфери або окремих її компонентів. Оскільки освітній і професійний супровід фахівців в цей час є одним з чинників успішності проведеної реформи.

Друге перспективний напрямок співпраці - створення на базі вищих навчальних закладів центрів практичної соціальної роботи. Діяльність центру об'єднує:

- інтереси студентів, для яких він стає майданчиком для професійної практики і зустрічей з фахівцями, реалізації своїх дослідницьких і соціальних ініціатив, підвищує мотивацію на працевлаштування за фахом;

- інтереси викладачів, які отримують можливість здійснювати науково-дослідницьку діяльність, взаємодіяти з практиками, отримувати ресурси для професійного вдосконалення в якості викладача й дослідника;

- інтереси фахівців, що працюють в соціальній сфері, які отримують методичний та освітній супровід своєї діяльності, а також можливість проведення і реалізації проектів силами студентів та викладачів [17, с. 42].

Через ефективно діючі центри практичної соціальної роботи розвивається й інституційний рівень співпраці, й професійні комунікації між людьми. В рамках такої форми створюються сприятливі умови для реалізації грантових і волонтерських проектів. Дана форма сприяє створенню загального професійного простору в регіоні.

Обидва напрямки, по-перше, орієнтовані на подолання професійної ізольованості фахівців із соціальної роботи, викладачів й студентів кафедр та факультетів соціальної роботи в вузах, управлінців в соціальній сфері та в освіті. По-друге, дозволяють подолати дефіцит фахівців в теоретичних знаннях та дефіцит викладачів й студентів в практичних знаннях. По-третє, надають можливість дискусії, обміну досвідом, створення нових корисних соціальних та професійних зв'язків.

Висновки до розділу 2

Соціальна робота - це поліфункціональна професійна діяльність по вирішенню соціальних проблем особистості, спрямована на реабілітацію,

адаптацію та інтеграцію індивіда в соціум. Діяльність фахівця з соціальної роботи досить відповідальна, оскільки він впливає і на соціальні структури, і на оточення, і на душу, і на долю клієнта. У зв'язку з цим підготовка соціальних працівників займає одне з пріоритетних місць в системі гуманітарної освіти. На сучасному етапі соціальна робота як науково-дослідний та освітній напрямок виходить на новий рівень розвитку, висувуючи як нові вимоги до подальшого зміцнення позицій в академічному просторі й до посилення практико-орієнтованої професійної складової, так і надає нові можливості для розвитку і взаємодії з іншими суб'єктами суспільства.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що основна мета вузу при навчанні майбутнього фахівця соціальних служб - підготовка професіонала, здатного успішно працювати у сфері соціальної роботи з різними групами населення, відповідального, з активною громадянською позицією, толерантного, готового до продовження професійної освіти і вдосконалення соціально-професійної діяльності на основі оволодіння загальнокультурних і професійними компетенціями. Таким чином, пріоритетним напрямком в навчанні майбутніх соціальних працівників є розробка системи підготовки фахівця з опорою на практичний аспект в роботі, на самонавчання, формування позитивних ціннісних орієнтацій і вміння долати стресові ситуації. Також потрібен більш тісний зв'язок навчання майбутніх випускників з їх професійною діяльністю. Чим більше практичних навичок буде отримано студентом під час навчання, тим більше у нього шансів реалізувати свої професійні знання після закінчення навчального закладу.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

3.1. Особливості соціальної роботи з неблагополучної сім'єю

Виявлення сім'ї, яка потребує допомоги і реабілітації, має відбуватися якомога раніше. За 10 років життя у неблагополучній сім'ї дитина встигає набути величезного досвіду асоціальної поведінки, психологічно зламатися, утвердитися в такому варіанті життєвого самовизначення, яке суперечить нормам суспільства.

Дитина з неблагополучної сім'ї виявляє себе зовнішнім виглядом, одягом, манерою спілкуватися, набором нецензурних виразів, неврівноваженістю психіки, що виражається в неадекватних реакціях, замкнутості, агресивності, озлобленості, відсутності інтересу до будь-якого виду навчання. Поведінка дитини та її зовнішній вигляд не тільки говорять про проблеми, а й волають про допомогу. Але замість допомоги оточення дитини часто реагує на нього відторгненням, розривом відносин, пригніченням його. Дитина стикається з нерозумінням оточуючих, неприйняттям і в підсумку виявляється в ще більшій ізоляції.

Вік дитини може бути різним, але проблеми таких дітей приблизно однакові. Увага має бути зосереджена на проблемі конкретної дитини і шляхи її подолання, а не на віковому факторі, який теж повинен враховуватися, але не бути головним.

Під час роботи з такою сім'єю соціальний працівник спочатку стикається з первинними реакціями протистояння. Це може бути заперечення, звинувачення, бажання осуджувати когось, імпульсивність дітей, провокування, уникнення зустрічей, неприйняття допомоги. Часто буває важко визначити результати роботи з сім'єю. Кожна категорія

неблагополучних сімей має свої результати в русі до того рівня, при якій вона могла б обійтися без сторонньої допомоги [18, с. 93].

Показники оцінки функціонування сім'ї.

- Рівень її життя доведений до середніх показників (батьки намагаються вести нормальний спосіб життя, влаштувалися на роботу, дбають про дітей й т.д.).

- Відновлено контакти сім'ї з оточенням, дитина відвідує школу.

- Зменшилася вживання алкоголю.

- Вирішено інші специфічні проблеми для даної сім'ї [19, с. 105].

Поліпшення побутових умов - дуже важливий позитивний момент стало чистіше в квартирі, легше будувати взаємини й т.д.

Було б наївно вважати, що здійснення корекційно-реабілітаційної діяльності можна провести силами тільки одного робітника. У наданні допомоги неблагополучної сім'ї необхідне об'єднання організацій міста, району, села. Тому так гостро стоїть питання міжвідомчої взаємодії різних установ прямо або побічно мають відношення до допомоги неблагополучної сім'ї. Це Управління освіти, Управління охорони здоров'я, Управління внутрішніх справ, Управління соціального захисту населення, КДН, інспекція у справах неповнолітніх, Центр зайнятості, соціально-психологічні та реабілітаційні центри, наркологічний і психоневрологічний диспансери й т.д. Їх фахівці: вчителі, соціальні педагоги, психологи, лікарі, інспектора, педагоги додаткової освіти та інші працівники зможуть надати допомогу і підтримку неблагополучної сім'ї тільки тоді, коли між ними буде налагоджена чітка домовленість про те, хто, яку допомогу і коли надає. Фахівці повинні скласти загальний план комплексного супроводу неблагополучної сім'ї, щоб не дублювати один одного, а доповнювати та надавати конкретну допомогу.

Показники негативного впливу неблагополучної сім'ї на дитину.

1. Порушення поведінки - в 50% неблагополучних сімей. Бродяжництво; агресивність; хуліганство, крадіжки; вимагання; аморальні форми поведінки; неадекватна реакція на зауваження дорослих.

2. Порушення розвитку дітей - в 70% неблагополучних сімей. Ухилення від навчання; низька успішність; неврастенія; відсутність навичок особистої гігієни; неврівноваженість психіки; підлітковий алкоголізм; тривожність; хвороби, недоїдання.

3. Порушення спілкування - в 45% неблагополучних сімей.

Конфліктність з вчителями, однолітками; агресивність з однолітками; аутизм; часте вживання ненормативної лексики; метушливість і / або гіперактивність; порушення соціальних зв'язків з родичами; контакти з криміногенними угрупованнями [20, с. 71].

Робота з сім'єю - дуже делікатна тема, і сьогодні сім'я означає щось зовсім інше, ніж у попередні часи. Сьогодні сім'я може бути неповною, діти без проблем ростуть разом з прийомними батьками, це вже не класична родина. Сьогодні на функції і роль сім'ї в першу чергу впливає суспільство, але навіть в цьому випадку сім'я залишається незамінним інститутом, оскільки вона об'єднує людей і формує саме суспільство. Кожна сім'я проходить певні етапи, і на будь-якому з цих етапів може виникнути проблема. Завдяки відвідуванню сім'ї соціальний працівник отримує набагато більший огляд і зближення членів сім'ї, ніж якби вони прийшли в установи соціального обслуговування. Візит носить більш особистий характер і добре впливає на сім'ю. Соціальний працівник стає тим, кого вони називають своїм другом.

Соціальні послуги, що надаються сім'ям, включають наступне:

- У кризових ситуаціях - ці послуги надаються вразливим дітям або дорослим після розлучення. Соціальний працівник тут працює дуже інтенсивно й співпрацює з різними установами (наприклад, з судом чи

поліцією). Такі послуги включають в себе: консультування, різні освітні програми, а також терапевтичні та профілактичні програми.

- Довгострокові послуги - більш спокійний довгий контроль і робота з сім'єю, мета - поступово повернутися до нормального повсякденного способу життя.

- Залежно від середовища, в якій надаються послуги в будинку, в установі, що спеціалізується на роботі з сім'єю, або в громадському центрі.

Що насправді соціальний працівник досліджує і оцінює в родині? Перш за все, він повинен оцінити, чи є родинне середовище оптимальної для кожного члена сім'ї. А також те, як окремі члени сім'ї вирішують проблеми і як вони ладнають. Тому соціальний працівник повинен скласти карту всіх частин сім'ї, а також будь-яких проявів і поглядів окремих членів сім'ї. Тому соціальна робота з сім'єю - це довгострокова діяльність.

Сім'я - соціальна група, пов'язана шлюбом або кровними узами, обов'язками й взаємодопомогою. Батьки повинні просувати інтереси дитини й захищати її від несприятливих ситуацій, а також вчити протистояти таким ситуаціям і долати їх. Для хорошого виконання цієї функції потрібно зріла особистість батьків.

Сімейну функціональність сім'ї можна розділити в залежності від того, як вони забезпечують виховання дитини.

Функціональна сім'я - сім'я, що відповідає всім вимогам (освітнім, біологічним, економічним, культурним, рекреаційним) [21, с. 80].

Дисфункціональна сім'я - це сім'я, де її функції серйозно порушені - розвиток дитини знаходиться під загрозою - сама сім'я, нездатна справлятися та вирішувати проблеми (алкоголіки, наркомани, три покоління в маленькій квартирі й т. д.). Також це сім'я, в якій має місце фізичне або психологічне насильство. Сім'я не виконує свої функції - ставить під загрозу життя дитини. При таких ознаках батьків позбавляють прав, а дитину забирають в дит. будинок або в іншу сім'ю з належним оформленням. До них відносяться сім'ї

з небажаними дітьми, психічно хворі, а також діти, які неодноразово тікають з дому. У таких сім'ях невідповідний стиль навчання, наприклад:

- Авторитарне виховання, при якому один з батьків твердо відстоює свою думку, а дитина повинна їм безкомпромісно підкорятися. Результатом такого виховання є або самотійна, або пасивна, або агресивна дитина.

- Недостатнє виховання, таке виховання - звичайна справа в сім'ях, де батьки багато часу проводять на роботі і матеріально компенсують потреби дітей. Сюди входять сім'ї алкоголіків. Вони дуже мало часу проводять з дітьми. Потім вони виявляються в положенні, коли вони відчують себе незалежними від своїх батьків, не мають зразка для наслідування й часто конфліктують зі своїми однолітками.

- Байдуже виховання, коли батьки не хочуть або не можуть дати дітям зворотний зв'язок. Дитина не чує ні похвали, ні докору. В такому випадку такі діти стають незрілими, і в зрілому віці їх партнерські відносини часто розпадаються.

- Принизливе виховання, дитина постійно недооцінюється, висміюється, не впевнений в собі. Результатом такого виховання є складна дитина, яка часто вдається до шахрайства.

- Педоцентричне виховання, батьки відіграють роль слуг, дитина знаходиться в центрі уваги, диктує батькам, чого вона хоче і чого не хоче робити. Ці діти непопулярні в колективі й не можуть в нього інтегруватися [22, с. 48].

Не тільки ці відхилення від нормального виховання, які проявляються в проблемних, неповних та неблагополучних сім'ях, негативно впливають на розвиток дитини. У нашому суспільстві зберігається тенденція передачі сімейних обов'язків, таких як виховання й освіта, державі. Діти з самого раннього віку доручаються вихованню в спеціалізованих установах.

3.1.1 Риси та наслідки дорослішання в неблагополучній сім'ї

У неблагополучній сім'ї часто зустрічаються конфлікти та нестабільність. Батьки можуть жорстоко поводитися зі своїми дітьми або нехтувати ними, а інші члени сім'ї часто змушені пристосовуватися та допускати негативну поведінку. У деяких випадках неблагополучні сім'ї можуть бути результатом залежності, співзалежності або невилікуваного психічного захворювання.

Жодна сім'я не ідеальна, але важливо відзначити, що суперечка або випадкова образа не кваліфікуються як дисфункція. Фактично, дисфункція може стати очевидною тільки тоді, коли з-за неадекватної поведінки окремих членів родини стає важко функціонувати в родині. Таким чином, дорослішання в токсичному середовищі може мати серйозні наслідки при переході дітей у доросле життя.

Нижче наведені деякі з характерних рис дисфункціональної сімейної динаміки:

- Погане спілкування: спілкування - один з найважливіших будівельних блоків хороших відносин. Дисфункціональні сім'ї не можуть слухати один одного, тому окремі члени часто відчують, що їх неправильно розуміють або як ніби їх не чують.

- Зловживання наркотиками або алкоголем: у такому випадку сімейні правила, ролі і відносини встановлюються й організуються навколо алкоголю і / або інших речовин.

- Відсутність співчуття: однією з характерних ознак неблагополучної сім'ї є недолік співчуття. Батьки не проявляють безумовної любові, натомість стають осудними. Замість того, щоб намагатися зрозуміти почуття та точку зору дитини, неблагополучний батько може проявляти гнів або глузування, змушуючи дитину відчувати себе винуватою або приниженою.

- Контроль: у неблагополучної структурі сім'ї один або кілька батьків часто зосереджуються на тому, щоб контролювати своїх дітей. Вони можуть налаштовувати дітей один проти одного і змушувати їх змагатися в любові або постійно порівнюють їх. Іншими важливими елементами контролю є залежність й відсутність конфіденційності.

- Надмірна критика: дітям особливо важко подолати критику і інші словесні образи. Батьки в неблагополучних сім'ях часто критикують зовнішність, інтелект, цінності або здібності дитини. Деякі критичні зауваження можуть бути прямими, в той час як інші форми більш тонкими і виражатися у формі насмішок або принижень.

Наявність неблагополучних батьків або неблагополучна сімейна динаміка можуть викликати у дітей проблеми в більш пізньому віці. Деякі з наслідків дисфункції сім'ї для дітей - це розвиток різних розладів і негативної поведінки. Діти з неблагополучної сім'ї можуть мати проблеми з навчанням в школі. Вони можуть також потрапити в залежність від наркотиків чи алкоголю.

Діти з неблагополучних сімей також частіше стають замкнутими і соціально ізольованими. Вони часто відчують себе самотніми і зазнають труднощі з виразом своїх почуттів, також вони схильні до ризику розвитку депресії, низької самооцінки, занепокоєння та багато чого іншого. У міру дорослішання дітей ці проблеми зберігаються. Дорослі діти з неблагополучних сімей внутрішньо страждають від самовідданості та самокритики.

Найсерйозніше з усіх наслідків, напевно це те, що ці люди можуть продовжити таку поведінку вже зі своєю сім'єю зберігаючи дисфункціональну динаміку. Існує догма про те, що нервові шляхи, які розвинулися в результаті травматичних переживань в дитинстві, допомагають формувати то, як ми реагуємо на інших, і дорослі часто виявляють, що повторюють одну й ту ж поведінку та моделі протягом всього свого життя, копіюючи життя свої батьків.

3.2. Соціальна робота з сім'ями в розлученні

В даний час приблизно половина шлюбів в нашій країні закінчується розлученням. Розлучення відбуваються з багатьох причин. Рішення про розлучення зазвичай супроводжується сильними емоціями, в основному негативними. Чоловік та дружина мають серйозні проблеми з розумінням справжніх намірів дій партнера. Тому для соціального працівника на етапі знайомства з парою важливо зрозуміти мотиви, спонукання, невдоволення партнерів. І компетентно запропонувати вийти з кризи за допомогою психологічної допомоги. Якщо мотив і причини розлучення набагато серйозніше, ніж криза, наприклад, коли сім'я була на обліку в центрах допомоги через патологію (наприклад, домашнє насильство, алкоголізм) або дисфункціональності (наприклад бідність). То соціальний працівник повинен проінформувати про способи розлучення і документах, які необхідно зібрати. Розглянемо ці випадки нижче [23, с. 98].

Розлучення, коли обоє дають на нього згоду. Такий розлучення оформляється в органах реєстрації актів цивільного стану. Маючи паспорт і свідоцтво про шлюб необхідно, за місцем прописки, звернеться в ЗАГС і подати заяву про розлучення. Шлюб може бути розірвати тільки після події місяця, за який пара може передумати.

Розлучення, коли один з подружжя не дає згоди або є неповнолітні діти. В цьому випадку доведеться звертатися до суду. Розлучення затягнеться на кілька місяців, а іноді і більше. У разі, коли є недосконалі діти подружжя подають не тільки заяву на розлучення, але і договір «Про порядок участі батьків у вихованні та утриманні дитини». Також вирішують, яку участь у забезпеченні умов життя дітей (виплата аліментів) і вихованні братиме той, хто проживає окремо. В цей же час вирішуються питання про поділ спільного майна, про зобов'язання відповідно до шлюбним контрактом і ін. Якщо ж подружжя не дійшли згоди з ким залишаються діти це питання вирішує суд і орган опіки та піклування.

Етап після розлучення також важливий для сім'ї. Складні ситуації, коли між батьками не досягнута домовленість, у них немає стабільного доходу в цей період або виникають суперечки з приводу дітей. Найчастіше діти піддаватися величезному стресу через це, що необхідно максимально зменшити.

3.2.1 Особливості психологічного розвитку дітей при розлученні

Сім'ї перестають створюватися заради дітей, але вони все більше стають місцем задоволення інтересів і самореалізації дорослих. Сім'я повинна надати дитині відповідні зразки для наслідування, досить любові, почуття безпеки, дати йому можливість розвиватися і здобути незалежність, можливість самовираження, інтеграції, задоволення потреб дитини, простір для хобі, друзів. З усіх цих точок зору роль сім'ї незамінна. Діти, виховані в гармонійній сім'ї, отримують якісну життєву основу і, як наслідок, всі передумови для того, щоб в зрілому віці створити сім'ю, таку ж функціональну, як та, з якої вони походять. Дитині, що росте в неповній сім'ї, не вистачає хоча б моделі одного з батьків. У неблагополучній сім'ї діти часто страждають емоційно, позбавлені почуття захищеності та не мають достатнього емоційного фону. Тоді виникає питання, що дитина, вихована таким чином, може передати свою сім'ю, своїх дітей. Діти з неблагополучних сімей не мають можливості отримати досвід правильного сімейного життя, не мають правильних зразків для наслідування і згодом зазнають поразки в своїй власній сім'ї.

Для кожного з вікових груп існують різні поведінкові реакції на розлучення в сім'ї. Так для дошкільника це дуже сильне емоційне потрясіння. У цьому віці він не може зрозуміти причину відходу одного з батьків. Він часто ставить себе в ролі винного. Якщо в цей період у дитини є бажаний зразок для наслідування в якості батьків, тоді у дитини правильно формується ставлення до себе і до своєї сім'ї в цілому.

Будучи школярем, дитина розуміє різноманітність ролей, дізнається про конкурентне середовище. Якщо дитина не відповідає вимогам школи, він часто не справляється. Для нього розпад сім'ї часто призводить до розриву відносин, втрати друзів, зміни школи, втрати звичного оточення. Дитина піддається стресу й потребує адаптації. Йому дуже боляче, якщо його сімейні і домашні відносини діаметрально відрізняються від таких, як у його однолітків.

Підлітковий період несе з собою мінливість емоційного стану дитини. У цьому віці діти більш нестабільні, схильні реагувати гіперчутливістю. Вони проявляються більшою імпульсивністю й безконтрольністю. Не терплять підпорядкування, неохоче приймають думки і рішення авторитетів. У цьому віці у дитини є гостра потреба в зразку, з яким можна ототожнюватися.

Сім'я, проблема якої не може бути вирішена самотійно, знаходиться в центрі уваги соціальних та юридичних працівників щодо захисту дітей, які прагнуть, серед іншого, відновити й підтримати порушені функції сім'ї і пом'якшити наслідки соціальних проблем. На практиці соціальні працівники контактують з сім'ями, в яких батьки не хочуть, або не можуть піклуватися про дитину. Це може бути пов'язано з об'єктивними причинами, такими як хвороба або інвалідність батьків, або суб'єктивними причинами, такими як незрілість батьків або поява дитини з інвалідністю, дитини, яка не відповідає очікуваним умовам.

Резюмуючи вищесказане, можна виділити психолого-педагогічні проблеми з дітьми в розлученні:

- ускладнення і деформація входження дитини в соціальне середовище;
- порушення соціальної адаптації до повсякденного життя;
- формування дефектів характеру і морального розвитку;
- однобоке виховання (фемінізація хлопчиків, порушення статевої ідентифікації).

3.3. Особливість соціальної допомоги при психологічному захворюванні батьків

У повсякденному житті самим обтяжливим, при будь-якому захворюванні, є зміна поточного ритму, який формується роками, і, отже, безпечний і звичний для всіх членів сім'ї. Ієрархія сімейних цінностей і сімейних пріоритетів піддається випробуванню. Часто доводиться відмовлятися від чогось: розваг, подорожей, роботи, навчання і т.д. Це викликає розчарування, яке викликає негативні емоції: страх, почуття загрози, безпорадність. Виникають нові обов'язки і переважає невизначеність.

Умова співпраці з клієнтом з психічним захворюванням в його амбулаторному лікуванні. Якщо це лікування проводиться правильно і клієнт регулярно відвідує психіатра, ніяких спеціальних заходів не потрібно. Психічне захворювання також може проявитися у клієнта під час співпраці з програмою реабілітації. У цьому випадку працівник мотивує клієнта відвідати психіатра. У клієнта можуть бути побоювання з приводу соціальної стигми, наприклад думки: «Що про мене думають інші? (Сім'я, друзі, колеги)», «Вони подумають, що я божевільний» і т.д. Співробітник повинен надавати підтримку клієнту і цінувати його рішення про лікування. Він повинен мати уявлення про доступність психіатричної допомоги в даному місці і надати клієнту всі необхідні контакти. Він також може запропонувати клієнту супровід в психіатричну клініку. Психічне захворювання клієнта (одного з батьків) так чи інакше вплине на всю сімейну систему. Тому важливо відкрито повідомити про це всій родині. Працівник може запропонувати родині запрошення іншого фахівця - психотерапевта (сімейна терапія, терапія пар). На наступному етапі також може бути корисним участь інших осіб у співпраці з клієнтом. Якщо клієнт відмовляється від лікування, необхідно індивідуально оцінити, якою мірою його психічний стан загрожує здоровому розвитку дітей і робить неможливим їх виховання. Співробітник

повинен подумати, чи можна в даній ситуації продовжити участь у програмі реабілітації. У цих випадках необхідно повідомити в орган захисту дітей і узгодити подальші дії [24, с. 112].

Рекомендовані наступні послуги: психіатри, лікарі загальної практики, психіатричні організації.

3.4. Соціальна робота з сім'ями, в яких існує проблема домашнього насильства

Домашнє насильство включає в себе фізичне (наприклад, побиття, удушення), психологічне (наприклад, приниження, емоційний шантаж, неадекватна критика). Найчастіше в рамках реабілітаційних послуг стикаються з домашнім насильством по відношенню до жінок з боку її партнерів. Протилежні випадки, коли винуватцями домашнього насильства є жінки, зустрічаються рідше. Завжди, слід мати на увазі, що діти також в значній мірі схильні до домашнього насильства між батьками, яке може негативно позначитися на їх подальшому психосоціальному розвитку, і тому необхідно приділяти їм достатньо уваги та турботи [25, с. 59].

Якщо у співпраці з сім'єю виявляється, що в ній відбувається домашнє насильство, необхідно діяти обачно, з максимальним співчуттям і чуйністю по відношенню до жертв домашнього насильства. Важливо надати жертвам домашнього насильства безпечний простір для вираження своїх емоцій і дати їм достатньо часу, щоб поділитися ними. Клієнт повинен набути впевненості в тому, що він довірився компетентному фахівцю, який не здивований ситуацією та може надати йому необхідну підтримку. Соціальний працівник може бути досвідченим професіоналом, але важливо пам'ятати, що кожна історія індивідуальна та вимагає індивідуальних рішень, що відповідають потребам потерпілих.

Один з таких варіантів - план на випадок непередбачених обставин. Корисно підготувати з клієнтом так званий кризовий план, це стратегія відходу з будинку в разі небезпеки для клієнта і його дітей.

План дій в надзвичайних обставинах повинен включати наступні кроки:

- в разі безпосередньої небезпеки для здоров'я або життя зателефонуйте в поліцію (звернутися до мобільних бригад психологічної допомоги 0-800-500-335);
- після нападу важливо знайти лікаря та отримати довідку про його відвідування;
- після нападу потрібно повідомити у поліцію;
- перш ніж покинути будинок, дізнайтеся, з ким Ви можете зв'язатися (родичі, друзі, колеги, центри допомоги для мам з дітьми);
- не залишати дітей вдома самих;
- проінформувати орган захисту дітей;
- підготувати документи - посвідчення особи, водійські права, свідоцтва про народження дітей;
- скоротити коло людей, знайомих з планованим відходом з будинку;
- в рамках підготовки кризового плану надати клієнту контакти з організаціями, що займаються проблемами домашнього насильства (телефонна лінія для жертв домашнього насильства, центри допомоги, гарячі лінії).

Незважаючи на всі заходи і плани на випадок непередбачених обставин, необхідно враховувати, що в багатьох випадках клієнтам потрібен час, щоб визначитися з цими кроками. Неодноразово клієнти відкладають втечу з дому. Співробітник повинен поважати ці факти і ні в якому разі не підштовхувати клієнтів до поспішних рішень. Однак описані ситуації можуть бути джерелом розчарування для працівника і можуть викликати сумніви в

корисності подальшої співпраці з клієнтом. Рекомендовані наступні послуги: центри втручання - надають кризову допомогу особам, схильним до ризику домашнього насильства; центри соціальних служб; гарячі лінії; служби у справах дітей [26, с. 91].

3.5. Соціальна робота із залежністю в сім'ї

Проблема залежності в родині може хвилювати як дорослих, так і дітей. Залежність дорослих в більшій чи меншій мірі впливають на виховання дітей і гарне функціонування сім'ї. Крім того, вони обтяжують сім'ю матеріально. На практиці найчастіше стикаються із залежністю від тютюну, алкоголю, ігрових автоматів, наркотиків. Залежність у дітей також є дуже обтяжливим моментом для функціонування сім'ї. Часто у батьків немає достатньої компетенції, щоб впоратися з ситуацією. Виникає залежність зазвичай у період статевого дозрівання. Вона може проявлятися в зміні настрою дитини, перевтомі, погіршенні сну, апатії, також може бути крадіжка цінностей і грошей з дому.

Проблеми, пов'язані з алкоголем, тісно пов'язані зі звичками і суспільними відносинами до вживання алкоголю і, отже, з культурними факторами. Сімейне оточення має особливе значення, оскільки воно може обмежувати або збільшувати ризик залежності. Важлива роль відводиться саме соціальної спадковості, тобто застосування в дорослому житті норм рідної домівки.

Умовами навколишнього середовища, які підвищують ризик залежності, є:

- несприятлива сімейна атмосфера;
- порушення сімейної структури-сирітські, напівсирітське, неповні сім'ї;
- неправильне виховання - надмірно дбайливе ставлення, авторитарний чи ліберальний стиль виховання;

- патологічні сім'ї - пристрасті батьків до шкідливих звичок, їх конфлікти з законом, агресія, насильство, відсутність міцної економічної основи й прийнятних моральних норм;
- порушення міжособистісних відносин у навчальному закладі [27, с. 302].

Інші фактори залежності включають:

- група однолітків - істотно впливають на регулярність та інтенсивність наркоманії. Потреба підлітків у бунті також є важливим фактором при вживанні наркотиків. Більш того, наркотики об'єднують молодіжні групи;
- нудьга - неможливість задовольнити різні пізнавальні і емоційні потреби через обмежену доступність різних форм активного дозвілля;
- наслідування - підліток дуже схильний до впливу старших школярів, що виражають бунт проти соціальних правил й норм;
- цікавість - підлітків приваблює те, що здається пов'язаним зі дорослим життям (алкоголь, секс, наркотики, автомобілі й т.д.) [28, с. 88].

Ці фактори важливі в етіології залежності, але, саме в сім'ї зароджуються основи поведінки й моралі. Якщо дитина виросла в неблагополучній сім'ї, у неї величезний ризик пристраститися до алкоголю і наркотиків, так як кожен день дитина бачить своїх батьків, які схильні до будь-якої залежності і для дитини це стає нормальним і звичайним. Будучи дошкільням або учнем молодших класів дитина не усвідомлює негативний аспект поведінки батьків і всіляко хоче брати з них приклад.

Багато психологів підкреслюють позитивну та негативну мотивацію вживання наркотиків. Позитивна мотивація - бажання випробувати викликані наркотиками емоційні стани ейфорії, радості, безтурботності, щастя. Ейфорія, викликана ліками, може бути пов'язана зі зниженням або збільшенням збудливості центральної нервової системи. Зниження збудливості викликає стан, відоме як «солодка лінь», безтурботність,

байдужість до неприємностей, забуття пережитих недуг і пережитих невдач. Підвищена збудливість, навпаки, проявляється в почутті активності, легкості і сили, а також в поліпшенні фізичного і розумового стану. Мотивом наркоманії також є бажання випробувати захоплюючі пригоди й урізноманітнити одноманітність повсякденного життя.

Негативна мотивація - пов'язана з прагненням уникнути самотності, втекти від болю, депресії і відчаю. Препарат, що обмежує усвідомленість, дозволяє відірватися від реальності, забути про пережиті переживання, стреси і невдачі. Наркоманія - це форма втечі від страху, пов'язаного з невпевненістю в собі і можливістю досягти своїх цілей [29, с. 45].

Про розвиток алкогольної залежності можуть свідчити наступні симптоми:

- виявлення, що алкоголь розслаблює, знижує напругу і тривогу, зменшує почуття провини, підбадьорює, полегшує засинання і т. д.;
- Пошук, ініціювання та організація можливостей для повторюваних п'янок;
- вживання алкоголю в місцях, де цього не можна робити;
- можливість вживати більше алкоголю, ніж раніше;
- складність відтворення подій, що сталися під час пиття;
- пити на самоті, а потім свідомо приховувати своє питво;
- реагувати роздратуванням в ситуаціях, що ускладнюють доступ до алкоголю;
- вживання алкоголю, незважаючи на медичні рекомендації утримуватися від алкоголю;
- неодноразові випадки водіння автомобіля в нетверезому стані, навіть з невеликою кількістю алкоголю.

Найбільш важливі маркери, що вказують на вживання наркотиків і зловживання ними:

- нові зміни в поведінці (різкі зміни настрою, зниження чутливості, підвищена дратівливість);
- незрілість (емоційна і соціальна незрілість, вузький погляд на проблеми і способи їх вирішення);
- зміни в контактах з батьками і сім'єю (ігнорування правил в будинку, збільшення конфліктів, посилення відчуження від сім'ї);
- зміни в дружбі (зниження інтересу до колег, втрата близьких контактів з друзями, встановлення контактів із собі подібними людьми);
- відсутність прагнень (втрата інтересу до школи, роботи, спорту, втрата ініціативи);
- занижена самооцінка (підвищене почуття безпорадності, почуття неповноцінності, самотності, провини);
- заперечення брехні (ухильні відповіді, заперечення шкоди наркотиків, вказівка на помилки інших, перекладання на інших відповідальності за свою поведінку);
- запізнення (запізнення додому, на роботу, в школу);
- відсутність інстинкту самозбереження (зростаюча імпульсивність, схильність до небезпечних ситуацій, часті бійки);
- ворожість / агресія, спрямована проти інших (також насильство, агресивна поведінка, руйнування об'єктів, спроби суїциду);
- зміни в діяльності та звички (нехтування обов'язками, зовнішній вигляд кімнати, зміна звичок харчування, ритму сну, злочинство, проблеми зі школою, роботою, законом).

При діагностиці наркоманів, соціальному працівнику необхідно:

- співпраця з наркологічними клініками - дозволяє направляти наркозалежних до фахівців;
- співпраця з неурядовими організаціями, що займаються допомогою для наркозалежних - це дозволяє розширити можливості

допомоги і створити повноцінну систему підтримки, а отже, підвищити ефективність вжитих дій;

- медична підготовка соціальних працівників в сфері наркоманії - дозволяє проводити заходи, які б мотивували почати лікування, а також проводити втручання за місцем проживання наркозалежного;

- посилення компетенцій соціального працівника - з точки зору рішень, що стосуються догляду за членами сім'ї наркомана, отримання різних форм допомоги, судових рішень по різним соціальним питанням [30, с. 41].

Стратегія одужання від залежності включає:

1. Усвідомлення проблеми людиною;
2. Утримання - припинення деструктивної поведінки, й навчання клієнта здатності впоратися з необхідністю повернутися до звички;
3. Складання плану щодо запобігання рецидивів;
4. Навчання здоровому емоційному життю.

Необхідною умовою ефективності терапії є використання систематичної зовнішньої допомоги та виконання плану одужання.

Завдання, що виконуються в ході соціальної роботи з залежним людиною:

- розпізнання залежності - необхідно отримати попереднє уявлення про масштаби, обставин вживання алкоголю або наркотиків і пов'язаних з ними розладах й шкоди;

- втручання, в кризових ситуаціях - діагностика потреби в допомозі фахівця (гостра інтоксикація, яка створює загрозу для життя, абстинентний синдром, психічні розлади, агресивна поведінка в стані алкогольного сп'яніння, загроза суїциду);

- мотивація і напрямок до професійної терапії і самопомоги;
- спроба втручання, яка спрямована на те, щоб переконати залежну людину почати лікування.

Мета мотиваційних бесід - передати знання про проблеми, пов'язані з алкоголем і наркотиками, стурбувати цими знаннями, підготувати пацієнта до змін у своєму житті і переконати його в необхідності звернення до фахівця.

Мета соціальної роботи з людьми, що мають проблеми з алкоголем, - допомогти кинути або зменшити вживання алкоголю. Будь-яка діяльність, в тому числі спрямована на поліпшення соціально-побутової ситуації, повинна сприяти досягненню цієї мети.

Для ефективного лікування необхідна міждисциплінарна команда фахівців (лікар, психолог, соціальний працівник, фахівці з сімейних питань).

У разі, якщо залежна людина сама звертається за допомогою, соціальному працівнику необхідно запропонувати:

- надання матеріалів про механізми алкоголізму;
- психологічна та педагогічна допомога;
- контакти з установами, що надають допомогу залежним людям та їхнім родинам (наркологічні служби, диспансери, лікарні, реабілітаційні центри, благодійні фонди, заклади охорони здоров'я);
- мотивація до участі в групах підтримки для людей із залежністю;
- забезпечення контакту з групами самопомоги (групи самопомоги - це добровільне об'єднання людей, яке дає можливість самостійно вирішувати актуальні проблеми. В тому числі організовує соціально-психологічну, економічну, духовну, правову підтримку, спільне дозвілля й інше).

Дуже важливо дотримуватися правил допомоги людині з алкогольною проблемою, а саме:

- діяти послідовно;
- не брати на себе відповідальність за дії, які повинна зробити залежна людина;

- надати залежній людині достовірну, повну та правдиву інформацію про її залежність;
- ставитися до проблеми алкоголю як до пріоритетної;
- проявити доброту, підтримку, прийняття;
- надати інформацію про можливості отримання допомоги у вирішенні проблеми алкоголю, а також, якщо можливо, полегшити перший контакт з установами та спільнотами, які надають допомогу;
- не контактувати з людьми в стані алкогольного сп'яніння;
- захистити себе від небажаної поведінки людей в стані алкогольного сп'яніння;
- забезпечити хороший обмін інформацією між фахівцями та установами, що надають допомогу [31, с. 42].

Виникнення порушень у функціонуванні сім'ї з залежною людиною свідчить про необхідність створення системи допомоги для всіх її членів. Така допомога повинна стати однією з форм зниження шкоди від залежності. Всім членам сім'ї важливо знайти вихід з порочного кола відповідальності, шкоди або провини. Для батьків це може означати набуття поваги до себе і осмислення свого шлюбу без заперечення або засудження з боку дитини; для чоловіка залежної людини це може означати пізнання себе, зміцнення своєї сили волі, а для братів і сестер це може означати розвиток їх індивідуальності, їх цінностей. І нарешті, для залежної людини це може означати початок правильної конфронтації з власної залежністю. Для сім'ї це може означати початок процесу одужання.

3.6 Особливості роботи та соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям

Розглянемо основні методи роботи соціального працівника з малозабезпеченими сім'ями:

1. Задоволеність економічною і соціальною ситуацією сім'ї: сприяння адаптації сім'ї до мінливих соціально-економічних умов; допомога в забезпеченні реальної незалежності сім'ї шляхом вирішення проблеми працевлаштування; надання адресної допомоги малозабезпеченим сім'ям в задоволенні їх матеріальних, житлово-побутових потреб; надання матеріальної допомоги малозабезпеченим; багатодітним сім'ям, сім'ям з дітьми-інвалідами, випускниками дитячих будинків та ін.

2. Медичне і соціальне забезпечення сім'ї і дітей: виявлення сімей з обмеженими фізичними та соціальними можливостями і забезпечення їх необхідною медичною допомогою; допомога в реалізації соціальної реабілітації та адаптації сім'ї, в якому є особи з фізичними або розумовими вадами; організація служби планування сім'ї; розробка і реалізація заходів щодо забезпечення екологічної сімейної безпеки.

3. Соціально-правовий захист сім'ї та соціальна реабілітація дітей та підлітків з девіантною поведінкою: реабілітація дітей з групи «соціального ризику»; профілактика бездоглядності та злочинності серед неповнолітніх; виконання робіт із запобігання негативних явищ у родині.

4. Психологічна та соціальна допомога родині.

5. Соціально-педагогічна допомога сім'ї.

6. Організація сімейного дозвілля.

Треба сказати, що в соціальній роботі з малозабезпеченими сім'ями впроваджують різні технології соціальної роботи, для поліпшення соціально-психологічного стану батьків і членів сім'ї.

Малозабезпечені громадяни перебувають в стані бідності, при якому основні потреби людини або соціальної групи (сім'ї), необхідні для підтримки здоров'я і забезпечення життя, не можуть бути повністю задоволені через брак або нестачі коштів. «Основним критерієм визначення рівня бідності в Україні є прожитковий мінімум. Під ним розуміється оцінка споживчого кошика, а також обов'язкові платежі та збори. У споживчий кошик входить мінімальний набір продуктів харчування, непродовольчих

товарів і послуг, необхідних для життєзабезпечення людини. До клієнтів з низькими доходами, які не можуть купити всі продукти, товари і послуги, які включені до споживчого кошика, відносяться сім'ї з низькими доходами і самотні громадяни. Призначення і виплата соціальної допомоги бідним є обов'язком органів соціального захисту. Люди з низьким рівнем матеріальної підтримки звертаються до відділення соціального захисту населення за місцем прописки.»

Для населення, яке проживає в сільській місцевості, є можливість подачі документів до виконкому селищної ради. Якщо місце реєстрації заявника не збігається з місцем фактичного проживання сім'ї, заяву за запитом громадян подається за місцем проживання. В цьому випадку в обов'язковому порядку необхідно надати довідку про те, що сім'я не отримує допомоги за місцем прописки. Крім того, інспектор управління соціального захисту проводить перевірку умов життя сім'ї заявника (встановлюється її майновий стан і житлові умови). Акт, складений за результатами дослідження, є одним з вирішальних документів при розгляді проблеми бідності [32, с. 22].

Документи, необхідні для основного призначення виплат малозабезпеченим:

- заяву затвердженої форми (на прийом може подати дорослий уповноважений представник сім'ї);
- паспорт або документ, що засвідчує особу;
- довідка про склад сім'ї;
- декларація про доходи та майно (містить дані про всіх членів сім'ї відповідно до інформації в довідках);
- якщо земельна ділянка знаходиться у власності - довідка про його розміри;
- довідка про участь в АТО (якщо брав участь будь-хто з членів сім'ї) [33, с. 77].

За результатами розгляду документів, протягом 10 днів, призначається допомога або приймається рішення про відмову. При прийнятті рішення про призначення допомоги враховується факт проживання сім'ї на території України, матеріальне становище її членів, наявність майна, розмір доходу та інші обставини. Слід зазначити, що фінансове становище визначається на підставі довідки про доходи заявника та членів його сім'ї, а також відповідних довідок.

Фінансове становище таких осіб враховується при розгляді питання про присвоєння сім'ї малозабезпеченого статусу: подружжя, а також громадяни, які мають спільних дітей, проживають в одній родині, але не перебувають у шлюбі між собою; їх батьки-інваліди (стан спільне проживання та підтримка); неповнолітні діти (родичі, прийомні діти); діти - студенти очної форми навчання (умови до 23 років, а також відсутність їх сім'ї); дорослі інваліди з дитинства 1-й і 2-ї груп, інваліди 1-ї групи (за умови співжиття і без шлюбу).

Види платежів, які враховуються: заробітна плата працюючих членів сім'ї (включаючи всі види доплат, надбавок), заробіток студентів і школярів, зайнятих паралельно з навчанням; прибуток від ведення бізнесу; періодичні виплати (пенсія, стипендії, грошова підтримка військовослужбовців, допомоги по безробіттю, аліменти, кошти, отримані від здачі житла в оренду та ін.); винагороду діячів культури (художників, письменників, артистів, журналістів, кореспондентів); виплати по тимчасовій непрацездатності, а також компенсація шкоди, заподіяної здоров'ю працівника при виконанні ним трудових обов'язків; прибуток від продажу нерухомості; інші платежі, що оподатковуються. Слід зазначити, що за коштами, отриманими в кредит, розмір житлової субсидії, а також грошове забезпечення військовослужбовців - учасників АТО, сплачені аліменти в декларації не вказуються. За загальними правилами виплата цієї допомоги призначається на 6 місяців з місяця подання заявки. Виняток становлять випадки з окремими категоріями громадян: непрацездатним громадянам (як холостим,

так і подружжю, якщо немає осіб, в обов'язки яких входить їх зміст) - призначаються виплати за період непрацездатності, зазначений у висновку МСЕК; самотні громадяни старіше 65 років без доходу - без обмеження за часом (довічно) [34, с. 102].

Незважаючи на встановлені терміни, законодавець передбачив випадки, коли виплата допомоги може бути припинена: сім'я навмисне приховувала дохід або повідомила неточні дані про фінансове становище, ці дії вплинули на призначення допомог і, як наслідок, призвели до переплати соціальної допомоги; бенефіціари переїхали в інше місце, і виникли обставини, що виключають виплату допомоги, наприклад смерть самотньої людини; представник сім'ї подав заяву про припинення виплати (закінчується з наступного місяця); безробітний член сім'ї втратив статус (особливо передбачені порядком постановки на облік, перереєстрації безробітних та обліку осіб, які шукають роботу).

3.7. Соціальна робота з багатопроблемний сім'ями

Це сім'ї, у яких вже давно є не одна проблема. Ці проблеми зачіпають більшу кількість членів сім'ї і зачіпають більше сфер сімейного життя. Ці проблеми взаємопов'язані, і поодиночі сім'я не в змозі їх вирішити. Це бідні сім'ї, але вони не завжди повинні жити в постійній екзистенціальній нужді, але управління фінансами та забезпечення функціонування домашнього господарства тут є проблемою. Сім'ї, в яких не працює порядок, словесне спілкування між членами мінімально, рівень освіти низький, не рідко з безробітними членами родини. Проблема житла, виховання дітей і контактів з навколишнім середовищем і установами є проблематичною. Ця загальна проблема посилюється індивідуальними проблемами, такими як наркоманія, проституція, зневага, жорстоке поводження, а також інші проблеми в галузі охорони здоров'я. Стресові ситуації є звичайною справою в цих сім'ях, і члени сім'ї набувають очевидний імунітет до них. Тоді клімат в такій сім'ї

абсолютно не підходить для успішного виховання і розвитку дитини. Ця родина нічого не може з собою вдіяти.

Допомогти багатопроблемній сім'ї дуже складно. Головне - об'єднати і узгодити компетенції всіх співробітників, які працюватимуть з сім'єю і підтримувати з нею контакт. Суть роботи в основному полягає в лікувальній роботі. Умова успішної терапії полягає в зміцненні взаємної поваги і довіри між терапевтом і сім'єю. Тривалість терапії - не менше кількох місяців. Дату розірвання слід узгоджувати з сім'єю заздалегідь. Соціальний працівник повинен змусити сім'ю сприймати себе як союзника або партнера. Терапевтична робота дуже складна, тому що клієнти переконані, що фахівець негайно приступить до усунення їх конкретних проблем. Однак починати роботу необхідно на загальному рівні. Вирішується питання працевлаштування, відвідуваності дітьми школи, управління грошима, проблем зі здоров'ям і багато чого іншого. Клієнт знаходить терапію стомлюючою і дуже часто передчасно закінчує терапію. Таким чином, метою роботи має бути спочатку забезпечення сім'ї і виконання спільних завдань, пов'язаних з управлінням сім'єю. Соціальний працівник ніколи не повинен брати на себе відповідальність за членів сім'ї. Якщо це станеться і фахівець сам вирішить сімейні проблеми, терапія зазнає невдачі. Він повинен пропрацювати з сім'єю, щоб вона усвідомила проблему і в кінці кінців не потребувала в ньому. Те ж стосується й вирішення питань, що стосуються не тільки самої сім'ї, а й навколишнього середовища. Кінець терапії ніколи не повинен бути раптовим, а повинен бути поступовим. Слід збільшити інтервали між зустрічами, які починаються приблизно раз в тиждень. Також необхідно звернути увагу на джерела допомоги, якими сім'я могла б скористатися в майбутньому.

3.8. Форми підтримки сім'ї при застосуванні соціальної роботи

Соціальна робота призначена для поліпшення функціонування окремих осіб і сімей в соціальному середовищі. Вона проводиться з окремими особами або сім'ями, з метою поліпшення або зміцнення їх положення і незалежності в житті.

Соціальну допомогу, як форму соціального забезпечення населення України, доцільно поділити за такими критеріями:

- за цільовим призначенням: на компенсацію втраченої частини доходу (допомога по вагітності та пологах, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тощо); на повну заміну середньомісячного доходу, який громадянин з незалежних від нього причин не в змозі отримувати (допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам тощо); на поховання громадянина не застрахованого в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування; на доплату до основного доходу, якщо такий дохід нижчий за встановлений законодавством прожитковий мінімум (допомога малозабезпеченим сім'ям тощо);
- в залежності від правової підстави виникнення права на соціальну допомогу: потрапляння особи в складну життєву ситуацію, з якої не можливий самостійний вихід (допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам тощо); потрапляння особи під вплив інших обставин, які визнані державою соціально значущими та внаслідок яких знижується здатність до самозабезпечення (допомога при народженні дитини, допомога при усиновленні дитини тощо);
- за формою призначення та виплати: одноразова грошова виплата (допомога на поховання) та періодичні платежі (більшість видів соціальної допомоги);
- за категорією громадян, яким призначається соціальна допомога: соціальна допомога інвалідам та іншим особам, які не мають права на

пенсію; допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам; допомога малозабезпеченим сім'ям; допомога сім'ям з дітьми тощо [35, с. 100].

Різноманітність видів соціальної допомоги обумовлена тим, що законодавець при їх визначенні враховує більшість життєвих ситуацій, за яких може виникнути право на соціальну допомогу. При цьому законодавство України дозволяє органам місцевого самоврядування встановлювати додаткові види соціальної допомоги в своєму регіоні. Однак, враховуючи, що бюджетних коштів ледве вистачає на фінансування основних видів соціальної допомоги, практика визначення додаткових її видів в окремих регіонах, як правило відсутня [36, с. 72].

«Згідно з законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» статті 6 Сферами здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є: громадська; економічна; освітня; виховна; культурна; оздоровча» [37, с. 89].

Соціальна допомога надається в різних аспектах існування людини. З одного боку, соціальний працівник органічно розглядає людину як основну соціальну одиницю, а з іншого боку, він має справу з індивідом в соціальних групах. Таким чином, в найзагальніших рисах можна виділити кілька типів сфер соціальної підтримки, а саме: сімейна підтримка; підтримка дітей; підтримка молоді; підтримка літніх людей; підтримка бездомних; підтримка інвалідів; підтримка людей в складній життєвій ситуації [37, с. 90].

Згідно з статтею 18 закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» до повноважень соціального працівника входить: «надання соціальних послуг відповідно до результатів оцінювання потреб сімей, дітей та молоді; формування знань, умінь, навичок отримувача соціальних послуг відповідно до індивідуального плану надання соціальних послуг; здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до закону» [37, с. 94].

В рамках соціальної підтримки соціальні працівники, реалізуючи завдання і цілі на інституціональному рівні, надають своїм підопічним різні

види пілг. У сфері соціальної допомоги виділяють дві форми посібників: грошові і негрошові (натуральні). Різновид грошових виплат включає: соціальні допомоги, субсидії, пенсії компенсації, допомогу.

Державна соціальна допомога - надання малозабезпеченим сім'ям або незаможним, садиноким громадянам за рахунок коштів відповідних бюджетів соціальних допомог, субсидій, компенсацій, життєво необхідних товарів.

Соціальну допомогу - безоплатне надання громадянам певної грошової суми за рахунок коштів відповідних бюджетів бюджетної системі України.

Субсидія - має цільове призначення, тобто оплата наданих громадянам матеріальних благ або послуг, що надаються.

Компенсація - відшкодування громадянам вироблених ними витрат, встановлених законодавством.

Соціальна пенсія - державна грошова виплата, що носить регулярний характер, яка виплачується громадянам після досягнення, встановленого державою непрацездатного віку, якщо у людини немає підтвердженого трудового стажу або його недостатньо для призначення трудової пенсії, а також інвалідам, дітям, які втратили годувальника, дітям, батьки яких невідомі.

До негрошових пілг відносяться: натуральна допомога (паливо, продукти харчування, одяг, взуття, медикаменти та інші види натуральної допомоги) [37, с. 72].

Висновки до розділу 3

Сім'я - це основа суспільства, від її добробуту залежить благополуччя суспільства в цілому, тому інститут соціальної роботи сьогодні просто зобов'язаний вивчати соціальні проблеми неблагополучних сімей й активно їх вирішувати. У той же час, соціальна робота спрямована не тільки на рішення даних проблем сім'ї, але й на її зміцнення та розвиток, відновлення внутрішнього потенціалу для виконання чисельних суспільно значимих

функцій, стабілізацію демографічного та соціально-економічного становища в Україні.

Сімейні конфлікти й насильство в сім'ї, емоційний розлад та неузгодженість сімейних ролей, пияцтво й наркоманія, неправильне виховання і замкнутість батьків на своїх проблемах - все це турботи соціального працівника. Але потрібно пам'ятати, що не соціальний працівник вирішує сімейні проблеми клієнтів, а сім'я з допомогою соціального працівника усвідомлює й намагається вирішити свої проблеми.

Виявлення сім'ї, яка потребує допомоги і реабілітації, має відбуватися якомога раніше. За 10 років життя в неблагополучній сім'ї дитина встигає набути величезного досвіду асоціальної поведінки, психологічно зламатися, утвердитися в такому варіанті життєвого самовизначення, яке суперечить нормам суспільства.

Сім'я, проблема якої не може бути вирішена самостійно, знаходиться в центрі уваги соціальних і юридичних працівників щодо захисту дітей, які прагнуть, серед іншого, відновити та підтримати порушені функції сім'ї і пом'якшити наслідки соціальних проблем. На практиці соціальні працівники контактують з сім'ями, в яких батьки не хочуть, або не можуть піклуватися про дитину. Це може бути пов'язано з об'єктивними причинами, такими як хвороба або інвалідність батьків, або суб'єктивними причинами, такими як незрілість батьків, або поява дитини з інвалідністю, дитини, яка не відповідає очікуваним умовам.

Якщо більшість сімей буде замислюватися над своїми проблемами та звертатися за допомогою соціального працівника в спеціальні служби, то в нашому суспільстві стане менше дітей, позбавлених дитинства, вимушених стати дорослими занадто рано. Адже діти повинні жити щасливо, постійно відчувати любов батьків, вони ж не винні в помилках своїх батьків. Соціальний працівник повинен в якійсь мірі відновлювати порушену справедливість. Ця робота дуже важлива як для самих дітей, так і для суспільства в цілому. Адже діти - це майбутнє країни, а якщо ми будемо

залишати їх наодинці зі своїми проблемами, яке ж майбутнє ми отримаємо? Важливо своєчасно виявити соціально-неблагополучну сім'ю, і здійснити роботу з нею до тих пір, поки вона ще не виявилася занадто критичною для дитини, яка проживає в ній. Соціальні працівники повинні ясно бачити і розуміти, які члени сім'ї становлять загрозу для дитини, вміти розкривати творчий потенціал самої дитини й виховувати силу й опірність соціальним проблемам. Важливо мати на увазі благополуччя дітей в тривалій перспективі, а не тільки в ситуації жорстокого поводження та одноразової втручання соціальних служб. Це вимагає особливої уважності як до потреб дітей, так і до надання допомоги батькам в нагляді і догляді за дітьми - або через організацію доступу до таких послуг, або через конкретні форми допомоги і підтримки. Надання допомоги дітям у розвитку здатності самозахисту важливо для їх майбутньої безпеки.

ВИСНОВКИ

1. Соціальна робота - це професійний вид діяльності, спрямований на гармонізацію людських відносин в широкому сенсі і на допомогу нужденним у вузькому сенсі.

Основна відмінність соціальної роботи від інших професій соціальної сфери - це її комплексний характер. Інша важлива відмінність соціальної роботи - це те, що соціальні працівники виконують функцію «м'якого» контролю за маргіналізованими верствами населення та одночасно виступають як їх захисники, їх рупор, а часом навіть як прямі організатори їх активної боротьби за свої права. Більш того, в сучасних умовах, коли в гонитві за сенсацією засоби масової інформації часто спотворюють суть соціальних проблем, саме соціальні працівники виявляються власниками більш достовірної інформації про масштаби соціальних лих і маргіналізації, нерівності та гноблення, відчаю і соціальної депривації.

Термін «соціальна робота» тісно пов'язаний з функціонуванням ринкової економіки, оскільки досягнення її ефективності супроводжується соціальним розшаруванням. Якщо не створено мережу соціальної підтримки, то загострюються проблеми в соціальній сфері, виникає соціальна напруженість. У країнах розвиненої ринкової економіки протягом десятиліть створювалися і досить успішно діють інститути соціальної підтримки людей. Професія «соціальний працівник» відноситься тут до числа найбільш поширених, а соціальні структури мають як державну, так і приватну основу. У нашій країні найбільш актуальною проблемою в галузі соціальної роботи є визнання її як найважливішої діяльності, яка підтверджує ступінь соціальної захищеності особистості, дотримання найперших прав людини, рівень гуманізації суспільства.

2. Соціальна робота пред'являє високі вимоги до тих, хто вибрав її своєю професією. Набір типових вимог до соціального працівника становить його професійний портрет. Теоретичні знання складають основу

професійного портрета фахівця із соціальної роботи. Як відомо, соціальна робота носить полідисциплінарний характер, тому теоретична підготовка соціального працівника повинна включати знання таких базових дисциплін соціальної роботи, як соціологія, психологія, соціальна педагогіка, дисципліни юридичних циклів, конфліктологія та ін. Також оскільки фахівець із соціальної роботи часто має справу з антисоціальними особистостями, зокрема з підлітками, схильними до девіантної поведінки, він повинен володіти знаннями, окрім описаними вище, в галузі психології аномальної поведінки, психодіагностики, кримінології, психології розвитку та педагогіки. Різноманітність клієнтів соціальної роботи зобов'язує її представників володіти рядом компетенцій, які дозволяють їм обслуговувати самих різних клієнтів - бездомних й безробітних, самотніх та літніх людей, «важких підлітків» та людей з обмеженими можливостями. Це, в свою чергу, вимагає наявності бази знань, що дозволяє розуміти й аналізувати причини складних життєвих ситуацій у різних типів клієнтів.

3. Соціальна робота - це поліфункціональна професійна діяльність по вирішенню соціальних проблем особистості, спрямована на реабілітацію, адаптацію та інтеграцію індивіда в соціум. Діяльність фахівця з соціальної роботи досить відповідальна, оскільки він впливає й на соціальні структури, і на оточення, і на душу, і на долю клієнта. У зв'язку з цим підготовка соціальних працівників займає одне з пріоритетних місць в системі гуманітарної освіти. На сучасному етапі соціальна робота як науково-дослідний та освітній напрямок виходить на новий рівень розвитку, висувуючи як нові вимоги до подальшого зміцнення позицій в академічному просторі й до посилення практико-орієнтованої професійної складової, так і надає нові можливості для розвитку і взаємодії з іншими суб'єктами суспільства. Основна мета вузу при навчанні майбутнього фахівця соціальних служб - підготовка професіонала, здатного успішно працювати у сфері соціальної роботи з різними групами населення, відповідального, з активною громадянською позицією, толерантного, готового до продовження

професійної освіти і вдосконалення соціально-професійної діяльності на основі оволодіння загальнокультурних і професійними компетенціями. Таким чином, пріоритетним напрямком в навчанні майбутніх соціальних працівників є розробка системи підготовки фахівця з опорою на практичний аспект в роботі, на самонавчання, формування позитивних ціннісних орієнтацій і вміння долати стресові ситуації.

4. Сім'я - це основа суспільства, від її добробуту залежить благополуччя суспільства в цілому, тому інститут соціальної роботи сьогодні просто зобов'язаний вивчати соціальні проблеми неблагополучних сімей й активно їх вирішувати. У той же час, соціальна робота спрямована не тільки на рішення даних проблем сім'ї, але й на її зміцнення та розвиток, відновлення внутрішнього потенціалу для виконання чисельних суспільно значимих функцій, стабілізацію демографічного та соціально-економічного становища в Україні.

Сімейні конфлікти й насильство в сім'ї, емоційний розлад та неузгодженість сімейних ролей, пияцтво й наркоманія, неправильне виховання і замкнутість батьків на своїх проблемах - все це турботи соціального працівника. Але потрібно пам'ятати, що не соціальний працівник вирішує сімейні проблеми клієнтів, а сім'я з допомогою соціального працівника усвідомлює й намагається вирішити свої проблеми. Виявлення сім'ї, яка потребує допомоги і реабілітації, має відбуватися якомога раніше. За 10 років життя в неблагополучній сім'ї дитина встигає набути величезного досвіду асоціальної поведінки, психологічно зламатися, утвердитися в такому варіанті життєвого самовизначення, яке суперечить нормам суспільства.

Сім'я, проблема якої не може бути вирішена самостійно, знаходиться в центрі уваги соціальних і юридичних працівників щодо захисту дітей, які прагнуть, серед іншого, відновити та підтримати порушені функції сім'ї і пом'якшити наслідки соціальних проблем. На практиці соціальні працівники контактують з сім'ями, в яких батьки не хочуть, або не можуть піклуватися

про дитину. Це може бути пов'язано з об'єктивними причинами, такими як хвороба або інвалідність батьків, або суб'єктивними причинами, такими як незрілість батьків, або поява дитини з інвалідністю, дитини, яка не відповідає очікуваним умовам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буянов, М.И. Ребенок из неблагополучной семьи: записки детского психолога. [Текст] // Журнал «Социальный педагог», 2009, № 4. С. 57.
2. Глэддинг, С. Г. Психологическое консультирование [Текст]. 4-е изд. - СПб.: Питер, 2012. - 736 с.
3. Гончарова Т. Неблагополучные семьи и работа с ними [Текст] / Т Гончарова // Народное образование. 2012.- № 6. С. 98.
4. Дивицына Н.Ф. Социальная работа с неблагополучными детьми и подростками. [Текст] / Н.Ф. Дивицына - Ростов на Дону.: Бином, 2011. - 274с.
5. Макаренкова И.В. Социальная дезадаптация детей и подростков (психолого - педагогические основы коррекционно - профилактической работы) [Текст] / И.В. Макаренкова, А.В. Мисько - М.: АРГУС, 2004- 267с.
6. Методика диагностики и профилактики психологического неблагополучия в семье подростка [Текст] (Методическое пособие для специалистов муниципальных служб) // Журавлева Е.А, Филиппова Е.Б., Анипович З.Н., Бойкова О.В., Кассий В.Ю. Кротова С.И., Козлова О.В., Беляева А.А. - М.: МГУ, 2013. - 195с.
7. Новикова, Ю.А. Особенности воспитания в неблагополучных семьях [Текст] / Ю. А. Новикова // Молодой ученый. — 2014. — №2. — С. 804-806.
8. Неблагополучная семья и девиантное поведение несовершеннолетних [Текст]: Учеб. пособие/ И.С. Ганишина, А.И. Ушатиков. - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2012. -288 с.
9. Султанова, Т.А. Работа с неблагополучными семьями [Текст]. Методическое пособие – Уфа, 2012. 211с.

10. Целуйко, В.М. Понятие и типы неблагополучных семей [Текст] / Целуйко В.М. Психология неблагополучной семьи: Книга для педагогов и родителей. - М.: Издательство ВЛАДОС-ПРЕСС, 2013. -С. 75.
11. Шнейдер, Л.Б. Семейная психология [Текст]. М.: Академический проект, 2008. С. 85.
12. Эйдемиллер Э.Г. и др. Семейный диагноз и семейная психотерапия [Текст] / Э.Г. Эйдемиллер И.В. Добряков, И.Н. Никольская. - СПб.: Питер, 2003 - 275с.
13. . Бочарова В.Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход. -- М., 1999
14. Медведева Г.П. Этика социальной работы. - М.: ВЛАДОС, 2007.
15. Павленок П.Д. Основы социальной работы: Учебник/Отв. ред. П. Д. Павленок. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2003. - 394 с.
16. Социальная работа. Введение в профессиональную деятельность: Учеб. пособие. / Отв. ред. проф. А.А. Козлов. -- М.: Логос, 2004.
17. Тетерский И. О. Введение в социальную работу: Учебное пособие. - 4-е изд. / И.В. Тетерский. - М.: Академический проект, 2004.- 496 с.
18. Фирсов, М.В. Теория социальной работы / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. - М.: Владос, 2001- 438 с.
19. Ханжин, Е.В. Основы социальной работы / Под ред Е.В. Ханжина - М: Академия, 2001. -144 с.
20. Холостова Е.И. Социальная работа / Е.И. Холостова. - М.: Просвещение, 2004. - 548 с.
21. Холостова Е.И. Социальная работа: теория и практика / Под ред. Е. И. Холостовой -- М.: КАРО, 2001. - 236 с.
22. Шмелева Н.Б. Профессиональное развитие личности социального работника в системе подготовки и переподготовки кадров. - Ульяновск: 1994.
23. Шмелева Н.Б. Социальная работа: личность и профессия (аспект развития). -- Ульяновск, 1999.

24. Шмелева Н.Б., Донина О.И. Педагогические основы социальной работы: Учеб. пособие. -- М., 2001.
25. Холостова Є.І. Словник-довідник з соціальної роботи / За ред. Є.І. Холостовой. - М .: МАУП, 2007. - 424 с.
26. Холостова Є.І. Технології соціальної роботи. Підручник / За ред. Є.І. Холостовой. - М .: ИНФРА-М, 2007. - 400 с.
27. Зайнишев І.Г. Технологія соціальної роботи. Підручник. / Под ред. І.Г. Зайнишева. - М .: Владос, 2002. - 240 с.
28. Травіна А.В. Алкоголь і потомство. - М .: Центральний науково-дослідний інститут санітарної освіти Міністерства охорони здоров'я, 2000. - 402 с.
29. Шульга Т.І. Робота з неблагополучною сім'єю. Навчальний посібник. Під. Ред. Т.І. Шульга. - М .: Дрофа, 2005.
30. Этика социальной работы: учебно-методические материалы / Состав. И.Н. Иванова. -- Саратов: ПМУЦ, 1997.
31. Ярская-Смирнова Е. Профессиональная этика социальной работы. -- М.: ИД "Ключ", 1999.
32. Лаврененко И.М. Личность и профессиональная деятельность социального работника (международный опыт). // Российский журнал социальной работы, 1996, №2.
33. Целуйко, В.М. Психология современной семьи: книга для педагогов и родителей / В.М. Целуйко.— Москва: Владос, 2006.
34. Смирнова, Е. О.. Структура и динамика родительского отношения / Е.О. Смирнова Е. О // Вопросы психологии.- 2010. - № 3.
35. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования [Текст] / Е.И. Артамонова, Е.В. Екжанова, Е.В. Зырянова и др.; Под ред. Е.Г. Силаевой. - М.: Издательский центр «Академия», 2012.
36. Очарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства [Текст] / Р.В. Овчарова. - М.: Мысль 2013. - 268с.
37. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42, ст.213